3. [illegible] N. 15

DIVI
AVGVSTINI
OPERA.

OPERA

D. AVRELII

AVGVSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI
ET DOCTORIS PRÆCIPVI,
TOMIS DECEM COMPREHENSA:

PER

THEOLOGOS LOVANIENSES EX MA-
nuſcriptis codicibus multo labore emendata,
& ab innumeris erroribus vindicata:
Illuſtrata pręterea eruditis cenſuris, & locupletata
multis homiliis & aliquot epiſtolis eiuſdem
B. AVGVSTINI, antea non editis.

Cum Indice tripartito.

ANTVERPIAE

EX OFFICINA CHRISTOPHORI PLANTINI,
ARCHITYPOGRAPHI REGII.
cIↃ. IↃ. LXXVII.

LABORE ET CONSTANTIA

CENSVRA.

Opera beatiſſimi Avgvstini, per Theologos Louanienſes caſtigata, tribus potiſſimùm de cauſis, omnibus prioribus editionibus ſunt præferenda.

Primvm, quia ex vetuſtiſſimis manuſcriptis exemplaribus innumeri fœdíque errores per ſingulos tomos ſunt emendati, appoſita etiam ad cuiuſque tomi calcem ſua caſtigatione.

Secvndò, quia quæcunque in his tomis erant indoctæ, aut cenſuræ, aut annotationes, (vt nihil amplius dicatur) ex in hac editione abſunt.

Tertiò, quia ſingulis libris retractatio ipſius ſancti Auguſtini eſt præmiſſa, aut, vbi ea deeſt, breuis cenſura, multorũ Theologorum iudicio confirmata. Quæ autem certò Auguſtini non eſſe ſunt deprehenſa, ea in ſui tomi Appendicem ſunt repoſita, præfixis cenſuris, quæ per Theologos aliquot Louanienſes ſunt diſcuſſæ & approbatæ. Louanij, Anno M. D. LXXI. Kalendis Septembris.

Ioannes Molanus Louanienſis, Apoſtolicus & Regius librorum viſitator, meo nomine, & in primis mandato & authoritate venerandæ Facultatis noſtræ Theologicæ, ſic ſubſcripſi.

Svmma privilegii.

Philippi II. *Hiſpaniarum regis catholici priuata lege ſancitum eſt, ne quis alius præter Chriſtophorum Plantinum, ſuæ Maieſtatis Architypographum*, Diui Aurelij Auguſtini opera, per Theologos Louanienſes innumeris locis caſtigata, *vel ſimul omnia, vel quædam ſeparatim, infra proximos annos duodecim, à die impreſſionis abſolutæ, imprimat, aut alibi impreſſa, intra ſuæ ditionis limites adferat: Qui contrà faxit, pœnis iis multabitur, quæ Regiis litteris expreſſæ ſunt, datis Bruxellæ*, v. *Octob.* M. D. LXXV.

Subſign.

Iac. Blyleuen.

ILLVSTRISSIMIS
ET REVERENDISSIMIS
DD. CHRISTOPHORO
ET LVDOVICO MADRVCIIS
S. R. E. CARDINALIBVS
AMPLISSIMIS,

Chriſtophorus Plantinus S.

DVÆ res præcipuæ videri poſſunt, Illuſtriſſimi Cardinales, quibus omnis de religione controuerſia, ancépsq. de rebus fidei diſputatio, ſtabilita veritate, terminari ſolet; ipſius videlicet Scripturæ ſacræ pondus & auctoritas, ac ſimul eiuſdem ſanctorum patrum fidelis expoſitio: quarum in priore promouenda, quantum operæ poſuerimus & induſtriæ, nulla impenſarum habita ratione, non obſcurè docet veteris illud nouiq. Teſtamenti opus, quod in Regis Catholici nomine iam pridem apparuit: alteram verò, vti deinceps conficiamus, pari diligentia, ſtudióque contendimus. Cuius voluntatis noſtræ primi teſtimonii loco erit egregium hoc D. Auguſtini monumentum, quod nunc à præſtantiſsimis Louanienſis Academiæ Theologis, maturo conſilio, ſumma diligentia, æquali fide, cum vetuſtiſsimis exemplaribus collatum, ſub felici nominis veſtri auſpicio, in apertum proferimus. Cuius quidem honoris amplitudinem, commemorabilis animi veſtri pietas, cum pari eruditionis laude coniuncta, præcipuáq.

generis inter Germaniæ principes, ortúsq. veſtri claritas, iure ſibi optimo, noſtro iudicio, vindicant. Eò autem facilius adductus ſum, vt hoc facerem, quòd vir clariſsimus D. Arias Montanus, de nobis optimè meritus, præter eximiam virtutis veſtræ laudem, veſtri etiam in me propenſi animi declarauerit voluntatem. Accipietis igitur, ampliſsimi Præſules, hoc noſtræ tenuitatis munus: & Auguſtinum, noſtratium opera, hoc eſt, Germanorum Theologiæ ſtudio illuſtrium, ad limam & incudem reuocatum; nec ſolùm infinitis propè numero erroribus liberatum, ſed etiam magna rerum neceſſariarum acceſsione exornatũ, in Germanorum principum nomine prodire patiemini. Quod faxit Deus, vti cum æterni nominis ſui gloria, Eccleſiæ fructu, ac veſtro denique ſit honore coniunctum.

AD

AD CHRISTIANVM ET BENEVOLVM LECTOREM IOANNIS MOLANI DE HVIVS EDITIONIS RATIONE,

PRÆFATIO.

IN D. AVRELII AVGVSTINI *ſummi doctoris operibus corrigendis, & integritati ſuæ reſtituendis, Chriſtiane lector, Thomas Gozæus Bellemontanus, ſacræ Theologiæ profeſſor, operam perquàm vtilem nauare cœperat. Ex variis enim bibliothecis exemplaria plus quàm ducenta manuſcripta conquiſierat, dederátque negotium multis, qui Theologiæ dabant operam, vt ea conferrent. Nam vir integerrimus ſe nihil aut Theologis gratius, aut ſibi iucundius, aut reuera honeſtius facere poſſe iudicabat. Cùm enim iam pridem Apoſtolicus, ac regius librorum cenſor per Belgiam à Regia maieſtate renunciatus eſſet, & à grauioribus ſtudiis abſtractus, ob diuturnum, & grauem morbum domi ferè detineretur, aliis ſedulò præeſſe voluit, vt beatiſſimi patris, ac præcipui doctoris Auguſtini monumentis, non ſolum ab indoctis ineptiſque ſcholiis, ſed ex deſcriptorum codicum fide, etiam ab omni deprauata lectione vindicandis. Qua quidem in re tantum præſtari vidit, vt vix vlla pagina præterierit, in qua non menda complura corrigerentur. Cùm verò codicibus diſtributis, partitus eſſet operas, ac difficultates tantum, & ea quæ dubitationem haberent, ad ſe referri vellet, in medio vitæ curſu, ſummiſque laboribus, apoplexia correptus (qui morbus iis, qui ſe ſtudiis inuoluunt, familiaris eſt) die* VIII. *Martij, anno* M. D. LXXI. *vitam cum morte, vel potius mortem cum vita ſempiterna commutauit: quod vt confidamus, eius anteacta vita, & Dei bonitas facit.*

Itaque tum Chriſtophoro Plantino Regiæ maieſtatis architypographo de perficienda correctione cogitandum fuit. Quare cùm in cenſorio munere ſucceſſor eſſem deſignatus, vt hoc onus etiam imponi mihi paterer, rogauit, & per alios egit. Ego verò difficultatem exhorrui, cùm viderem, quàm multa legenda, perpendenda, diiudicanda ſupereſſent, quamq́ multa non ſatis diligenter lecta vel iudicata, quæ perinde ac ſi lecta non eſſent, habenda cenſui; quo loco Gozæus ea quoque fuiſſet habiturus, ſi ad eum ægrotantem delata fuiſſent, & in examen vocata. Tandem tamen, vt vtilitati publicæ ſeruirem, codices omnes ad me recepi, lectorum operas examinaui: & in multis quidem acre iudicium, cum ſumma diligentia coniunctum probaui: in aliis autem etſi non tantum diligentiæ deprehenderem, tamen id ſtudij quod habebant, excitandum potius, quàm improbandum putaui. Pauci fuere, quorum in locum, quod minus idonei viderentur, alios eruditione, iudicióque præſtantes viros ſuffeci, qui ex noſtro præſcripto tum ſuperiora, tum ea quæ reſtarent, accuratè corrigerent, & difficultates ac dubia loca tantùm ad nos referrent.

Edidimus autem Indiculum Poßidij, cum B. Aug. vita, prout Villariæ & Lobiis ille manuſcriptus extat. Nam qui antea Louanij, cum ſermonibus de Diuerſis, editus erat, is & ordinem immutatum habebat, & quædam addita, quæ in manuſcriptis non deprehendimus. Nec tamen arbitror eum mala fide vſum fuiſſe, qui primus Indiculum in lucem edidit: ſed dum ſæpius Lipſij, Coſterij, & aliorum apud Regulares noſtros Mar-

tinianos

tinianos deſcriberetur , humano forſan errore factum eſt , vt quędam ex marginibus in contextum irrepſerint.

Cęterum cùm in ſingulis tomis plures pro ratione codicum elaborauerint , nos tantùm eos hic commemorabimus, qui operibus pręfuerunt . Primo tomo corrigendo Martinus Baccius Tiletanus, nunc paſtor Aloſtenſis, diligenter pręfuit . In Epiſtolis verò Iacobus Baius Melunenſis , collegij Sabaudię prę ſes , non minore diligentia ac labore deſudauit. Acceſſit his Epiſtolarum additamentum , quod Ioannes Grauius Louanienſis , ſocietatis I E S V *ſacerdos ex vrbe tranſmiſit. Tertius tomus Henricum Cuyckium Culenburgenſem profeſſorem Ethices pręfectum habuit . Quartum Embertus Eueraerds Arendoncanus, paſtor eccleſię D. Iacobi , concionator celeberrimus, emendauit . Libros de ciuitate Dei Petrus Coretus Athenſis, nunc paſtor & profeſſor Criſpinienſis, correxit. In ſexto tomo Chriſtophorus Broide Arienſis , qui paulò pòſt ad Arienſis eccleſię Decanatum euocatus eſt, elaborauit. Porrò ſeptimus tomus, qui mendis ſcatebat , ab Henrico Grauio Louanienſi,* Regio *profeſſore, ſumma cum cura, tum induſtria recognitus eſt. Pſalmis pręfuit Claudius Porta Bapalmenſis , qui iam Binchię paſtorem & canonicum agit . In tomi noni correctione Gulielmus Eſtius Gorcomius operam ſuam ſtudiúmque nauauit. Omnes autem quos recenſuimus , à Facultate noſtra Theologica publicum eruditionis ſuę teſtimonium habent. Grauius doctor ac* Regius *eſt Catecheſis profeſſor: Claudius Baccalaureus: reliqui verò Licentiati. Decimum denique tomum* Regularibus *Martinianis emendandum dedimus & perficiendum : in quem tomum iam pridem apud eos Martinus Lipſius Bruxellenſis , eiúſque diſcipuli Ioannes Coſterius , & Ioannes Vlimmerius Louanienſes magni laboris impenſam egerant . Ex his etiam Ioannes Vlimmerius varios in hanc editionem contulit à ſe repertos Auguſtini Sermones; multos etiam antea non editos , ex Cambronę codicibus ſtudioſè tranſſcripſit. Illud autem mihi reſeruaui , ſingulis vt Auguſtini libris , quod in manuſcriptis obſeruatum eſt , retractationem ipſius , aut , ſi ea deeſſet, breuem cenſuram multorum Theologorum ſententia confirmatam pręmitterem. Quę verò manifeſtè deprehenſa conſtat Auguſtini non eſſe, ea pręmiſſis cenſuris in Appendice ſui tomi reponenda cenſui . In his autem cenſuris Eraſmus aliquoties; ſępius autem Indiculus Poſſidij; citationes Bedę: cenſura manuſcripta doctiſſimi Theologi Ioannis Heſſelij in nouem tomos; & reuerendi patris Martini Lipſij in tomum decimum, magno nobis adiumento fuerunt. Nihil autem adhibui, quin à duobus noſtri collegij profeſſoribus Henrico Grauio, & Laurentio VVeſterhouio, quos in hac parte ſocios & adiutores habui certè ſtrenuos, approbatum ſit.*

Codices etiam mihi ſummę curę fuerunt , quos ad vnum omnes reſtitui . Louanij quidem ſuos collegio Theologorum, Societati I E S V, *Carthuſianis , Pręmonſtratenſibus in Parcenſi monaſterio, Martinianis , & Bethlehemitis. Gemblacum triginta codices ex membrana remiſi: Cambronam totidem: Alnam viginti: Floreffiam octo: Tornacum ad D. Martinum triginta & vnum: ad D. Amandi monaſterium volumina triginta duo, quę Maximilianus Morillonius , prouincię Mechlinienſis vicarius generalis, ad nos tranſmiſerat . Vale in Domino, candide Lector, & labores omnium boni conſule. Louanij , anno* M. D. LXXVI. *Septembris* X.

VITA

VITA BEATISSIMI PATRIS
AC PRÆCIPVI DOCTORIS, SANCTI AVRELII AVGVSTINI, HIPPONENSIS EPISCOPI, AVTHORE †POSSIDIO CALAMENSI EPISCOPO, IPSIVS DISCIPVLO.

† al. Poſſidonio.

Hic Poſsidius in capite vltimo vitæ S. Auguſtini, ſcribit ſe annis fermè quadraginta cum ipſo familiariter & dulciter vixiſſe.

INSPIRANTE RERVM omnium factore & gubernatore Deo, mei memor propoſiti, quo per gratiam Saluatoris, omnipotenti ac diuinæ Trinitati per fidē ſeruire decreui, & antea in vita laicorum, & nūc in officio epiſcoporum, ſtudēs ex qualicunq. accepto ingenio & ſermone ædificationi prodeſſe ſanctæ ac veræ Chriſti Domini catholicæ eccleſiæ, de vita ac moribus prædeſtinati, & ſuo tempore præſentati ſacerdotis optimi Auguſtini, quæ in eodem vidi, ab eodémque audiui, minimè reticere debeo. Id enim etiam ante nos factitatū fuiſſe à religioſiſſimis ſanctæ matris eccleſiæ catholicæ viris legimus & comperimus, qui diuino afflati Spiritu, ſermone proprio atque ſtylo, & auribus & oculis ſcire volentium dicendo & ſcribēdo ſimilia, ſtudioſorum notitiæ intulerunt, quales quantique viri ex communi Domini gratia in rebus humanis, & viuere, & vſque in finem obitus perſeuerare meruerunt. Idcirco ipſe quoque diſpenſatorum omnium minimus, fide non ficta, qua Domino dominantium omnibúſque bonis ſeruiendum & placendum eſt fidelibus, de prædicti venerabilis viri & exortu & procurſu, & debito fine, quæ per eū didici & expertus ſum, quāplurimis annis eius inhærens charitati, vt Dominus donauerit, explicandum ſuſcepi. Verùm ſummam quæſo maieſtatem, quo munus huiuſmodi à me arreptū ita geram & peragam, vt nec patris luminum offendam veritatem, nec bonorum eccleſiæ filiorum vlla ex parte fraudare videar charitatem. Nec attingam ea omnia inſinuare, quæ idem beatiſſimus Auguſtinus in ſuis Confeſſionum libris de ſemetipſo, qualis ante perceptam gratiā fuerit, qualíſque iam ſumpta viueret deſignauit. Hoc enim facere voluit, vt ait Apoſtolus, ne de ſe quiſquā hominum ſupra quàm ſe eſſe nouerat, aut de ſe auditū fuiſſet, crederet vel putaret, humilitatis ſanctæ more vtens, & iam nullum fallens, ſed laudem non ſuam, ſed ſui Domini de propria liberatione ac munere quærens, ex iis videlicet quæ iam perceperat, & fraternas preces poſcens de iis quæ accipere cupiebat. Sacramētum igitur regis, vt angelica authoritate prolatum eſt, bonum eſt abſcondere: opera autem Domini reuelare & confiteri, honorificum eſt.

Iacobi 1.
Confeſſ. libros D. Auguſtinus ſcripſerit.
2 Cor. 12. b. 6.
Tobiæ 12.

CAP. I. IGITVR beatiſſimus Auguſtinus ex prouincia Africana ciuitate Tagaſtenſi de numero curialiū parentibus honeſtis & Chriſtianis progenitus erat, alitúſque ac nutritus eorum cura ac diligentia impenſiſque, ſecularibus literis eruditus apprimè, omnibus videlicet diſciplinis imbutus, quas liberales vocāt. Nam & Grammaticam prius in ſua ciuitate, & Rhetoricā in Africæ capite Carthagine poſtea docuit. Conſequēti etiā tēpore trās mare in vrbe Roma, & apud Mediolanum, vbi tūc tēporis Imperatoris Valētiniani minoris comitatus fuerat cōſtitutus. In qua vrbe tunc epiſcopatū adminiſtrabat acceptiſſimus Deo, & in optimis † viris præclariſſimus ſacerdos eximius Ambroſius. Huius interea verbi Dei prædicatoris frequentiſſimis in eccleſia diſputationibus aſtans in populo, intēdebat ſuſpenſus atque affixus. Verùm aliquando Manichæorū apud Carthaginē adoleſcēs fuerat errore ſeductus, & ideo cæteris ſuſpenſior aderat, ne quid vel pro ipſa, vel contra ipſam hæreſim diceretur. Et præuenit Dei liberatoris clementia, ſui ſacerdotis Ambroſij cor pertractantis, vt contra illum errorem incidētes legis ſoluerentur quæſtiones, atque ita edoctus ſenſim atque paulatim hæreſis illa miſeratione diuina eius ex animo pulſa eſt: protinúſque ipſe in fide catholica confirmatus eſt: proficiendi in religione eidem amoris ardor innatus eſt, quò propinquantibus diebus ſanctis Paſchæ, ſalutis aquam perciperet. Et factum eſt diuina præſtante opitulatione, vt per illum talem ac tantum antiſtitem Ambroſium, & doctrinam ſalutarem eccleſiæ catholicæ, & diuina Auguſtinus perciperet ſacramenta.

Oriens & inſtitutio.
Confeſſ. lib. 1. cap. 12. & 13.
Comitatum Cæſaris.
† al. virtutibus. Ambroſius.
Auguſtinus Manichæus. Confeſſ. lib. 3 cap. 6.
Baptiſmus Auguſtini.

CAPVT II. MOXQVE ex intimis cordis medullis ſpem omnem quā habebat in ſeculo dereliquit, iam non vxorem, non filios carnis, non diuitias, non honores ſeculi quærens: ſed ſoli Deo cum ſuis ſeruire ſtatuit, in illo, & ex illo puſillo grege eſſe ſtudens, quem Dominus alloquitur, dicens: Nolite timere puſillus grex, quoniam complacuit patri veſtro dare vobis regnum. Vendite quæ poſſidetis, & date eleemoſynam: facite vobis ſacculos non veteraſcentes, theſaurū non deficientē in cælis, & cætera. Et illud quod iterum dicit Dominus, idē vir ſanctus facere cupiens; Si vis eſſe perfectus, vēde omnia quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurū in cælis, & veni ſequere me. Et ſuper fidei fundamentum ædificare deſiderans, non ligna, fœnum, ſtipulam, ſed aurum, argentum, & lapides pretioſos. Et erat tunc annis maior triginta, ſola ſuperſtite matre, ſibique adhærente, & de ſuſcepto eius propoſito ſeruiendi Deo amplius quàm de carnis nepotibus exultante. Nam eius pater antea defunctus erat. Renunciauit etiam ſcholaſticis quos rhetoricen docebat, vt ſibi magiſtrū alium prouiderent, eo quòd ſeruire Deo ipſe decreuiſſet.

Mundi contemptus. Quomodo omnia dimiſerit, vide in fine epiſt. 89. & ſermone de communi vita clericorum.
Luc. 12.
Matth. 19.
Ætas Aug.

CAPVT III. AC placuit ei percepta [baptiſmi] gratia cum aliis ciuibus & amicis ſuis Deo pariter ſeruientibus ad Africam & propriam domum agróſque remeare. Ad quos veniēs, & in quibus conſtitutus fermè triennio, & à ſe iam alienatis curis ſecularibus, cum iis qui eidem adhærebant Deo viuebat, ieiuniis, orationibus, boníſque operibus, in lege Domini meditans die ac nocte. Et de iis quæ ſibi Deus cogitanti atque oranti intellecta reuelabat, & præſentes & abſentes ſermonibus ac libris docebat. Contigit fortè eodem tempore, vt quidam ex iis quos dicunt Agentes in rebus, apud Hipponem regium cōſtitutus, bene Chriſtianus, Deúmque timens, comperta eius bona fama atq; doctrina, deſideraret atque optaret eum videre, promittens ſe poſſe mundi huius

Seceſſio Aug.
Quidam ab Auguſt. conuerſus.

omnes

omnes contemnere cupiditates atque illecebras, ſi aliquando ex eius ore Dei verbum audire metuiſſet. Quod cùm ad ſe fideli fuiſſet relatione delatum, liberare animam cupiens ab huius vitæ periculis, morteq́. æterna, ad memoratam vltrò atque confeſtim venit ciuitatem, & hominem viſum allocutus frequentiùs atque exhortatus eſt, quãtum Deus donabat, vt quod Deo vouerat redderet. Ac ſe ille facturum de die in diem pollicebatur, nec tamen in eius tunc hoc impleuit præſentia. Sed vacuum vtique & inane eſſe nõ potuit, quod per tale vas mundum in honore vtile, Domino ad omne opus bonum paratũ, in omni loco diuina gerebat prouidentia.

2 Tim. 2.

CAPVT IIII. Raptus ad presbyteriꝗ gradum.

EODEM itaq. tempore in eccleſia Hipponenſi catholica Valerius ſanctus epiſcopatum gerebat. Qui cùm flagitante eccleſiaſtica neceſſitate, de prouidendo & ordinando preſbytero ciuitati plebem Dei alloqueretur & exhortaretur, iam ſcientes catholici ſancti Auguſtini propoſitum & doctrinam, manu iniecta, quoniam & idem in populo ſecurus & ignarus quid futurum eſſet aſtabat. Solebat autem laicus, vt nobis dicebat, ab eis tantùm eccleſiis, quæ non haberent epiſcopos, ſuam abſtinere præſentiam. Eum ergo tenuerunt, &, vt in talibus cõſuetum eſt, epiſcopo ordinandum intulerũt, omnibus id vno conſenſu & deſiderio fieri perficiq. petentibus, magnóque ſtudio & clamore flagitantibus, vbertim eo flente: nonnullis quidem lacrymas eius, vt nobis ipſe retulit, tunc ſuperbè interpretãtibus, & tanquam eum conſolantibus ac dicentibus: quia locus presbyterij, licet ipſe maiore dignus eſſet, appropinquaret tamen epiſcopatui. Cùm ille homo Dei, vt nobis retulit, maiori conſideratione intelligeret & gemeret, quam multa & quàm magna ſuæ vitæ pericula de regimine & gubernatione Eccleſiæ impendere iam, ac prouenire ſpectaret, atque ideo fleret. Et eorum tunc, vt voluerunt, completum eſt deſiderium.

CAP. V. Monaſterium Auguſt.

Act. 4.

FACTVS ergo presbyter monaſteriũ intra Eccleſiam mox inſtituit, & cum Dei ſeruis viuere cœpit ſecundum modũ & regulam ſub ſanctis Apoſtolis conſtitutam. Maximè vt nemo quicquam proprium in illa ſocietate haberet, ſed eis eſſent omnia communia, & diſtribueretur vnicuique ſicut opus erat, quod iam ipſe prior fecerat, dum de tranſmarinis ad ſua remeaſſet. Sanctus verò Valerius ordinator eius, vt erat vir pius, & Deum timens, exultabat, & Deo gratias agebat, ſuas exauditas à Domino fuiſſe preces, quas ſe frequentiſſimè fudiſſe narrabat, vt ſibi diuinitùs homo concederetur talis, qui poſſet verbo Dei & doctrina ſalubri eccleſiam Dei ædificare: cui ſe rei homo natura Græcus, minúſque Latina lingua & literis inſtructus, minus vtilem peruidebat. Et eidem presbytero poteſtatem dedit coram ſe in Eccleſia Euangelium prædicandi, ac frequentiſſimè tractandi, contra vſum quidem & conſuetudinem Africanarum eccleſiarum. Vnde etiam ei nunnulli epiſcopi detrahebãt. Sed ille vir venerabilis ac prouidus, in Orientalibus eccleſiis id ex more fieri ſciens, vtilitati eccleſiæ conſulens, obtrectantium non curabat linguas, dummodo factitaretur à presbytero, quod à ſe epiſcopo impleri minimè poſſe cernebat. Vnde accenſa & ardens eleuata ſuper candelabrum lucerna, omnibus qui in domo erant lucebat. Et poſtea currente & volante huiuſmodi fama, bono præcedente exemplo, accepta ab epiſcopis poteſtate, presbyteri nonnulli coram epiſcopis populis tractare cœperunt verbum Dei.

Valerius Græcus. Auguſtinus doctor.

Matth. 5.

CAPVT VI. Conflictus cũ Fortunato.

SANE tunc in illa Hipponenſi vrbe Manichæorum peſtilentia quàmplurimos ciues & peregrinos infecerat & penetrauerat, ſeducente & decipiente eiuſdem hæreſis quodam presbytero nomine Fortunato, ibidem conuerſante atque manente. Interea Hipponenſes ciues & peregrini Chriſtiani tam catholici quam etiam Donatiſtæ adeunt Auguſtinum preſbyterum, atque depoſcunt vt illum hominem Manichæorum presbyterum, quem doctum credebant, videret, & cum eodem de lege tractaret. Quod idem, vt ſcriptum eſt, paratus ad reſponſionem omni poſcẽti ſe rationem de fide & ſpe quæ in Deum eſt, potenſq́. exhortari in doctrina ſana, & contradicẽtes redarguere, minimè renuit. Sed vtrum etiam hoc Fortunatus fieri vellet, ſciſcitatus eſt. At illi confeſtim ad ipſum Fortunatum id detulerunt, petentes & exhortantes ac flagitantes, quod id minimè recuſaret. Sanè quoniã idem Fortunatus iam apud Carthaginem ſanctum nouerat Auguſtinum adhuc in eodem ſecum errore conſtitutum, cum eodem congredi pauitabat. Verumtamen ſuorum maximè inſtantia coactus ac verecundatus, promiſit cominus ſe eſſe venturum, certaméńq. diſputandi ſubiturum. Vnde condicto die & loco conuenerunt in vnum, concurrentibus quamplurimis vtris ſtudioſis turbiſque curioſis, & apertis notariorum tabulis, diſputatio eſt cœpta primo, & ſecundo finita eſt die. In qua ille Manichæus præceptor, vt geſtorum continet fides, nec catholicam aſſertionẽ potuit euacuare, nec Manichæorum ſectam ſubnixa veritate valuit cõprobare: ſed deficiens reſponſione, vltimo collaturum ſe cum ſuis maioribus ea, quæ refellere non potuit, proſecutus eſt; & ſi ſibi fortè de his ſatis minimè feciſſent, ſuæ animæ conſulturũ: atque ita ab omnibus apud quos magnus & doctus videbatur, nihil valuiſſe in ſuæ ſectæ aſſertione iudicatus eſt. Qua ille confuſione affectus, & ſequenti tempore de Hipponenſi ciuitate profectus, ad eandẽ amplius non remeauit: ac ſic per memoratum Dei hominem omniũ cordibus, vel qui aderant, vel qui abſentes illa quæ geſta ſunt cognouerant, error ille ablatus, catholica eſt intimata ac retenta ſincera religio.

1 Petri 3.

Tit. 1.

Habetur to. 6.

CAPVT VII. Scripta Aug. gratioſa.

ET docebat ac prædicabat ille priuatim & publicè, in domo & in eccleſia ſalutis verbum cum omni fiducia aduerſus Africanas hæreſes, maximéq. contra Donatiſtas, Manichæos & Pelagianos, libris confectis, ac repetitis ſermonibus, ineffabiliter admirantibus Chriſtianis & collætantibus, & hoc ipſum vbi poterant non tacentibus, ſed diffamãtibus. Sicque, adiuuante Domino, leuare in Africa eccleſia catholica exorſa eſt caput, quæ multo tẽpore illic conualeſcentibus hæreticis, præcipuéq. rebaptizante Donati parte maiorem multitudinem Afrorum, ſeducta & oppreſſa iacebat. Ob hoc libros eiuſdẽ ſiue tractatus mirabili Dei gratia procedẽtes ac profluentes, inſtructos omni rationis copia, atq. authoritate ſanctarũ Scripturarum, ipſi quoq. hæretici concurrentes, cũ catholicis ingẽti ardore audiebãt: & quiſquis vt voluit, & potuit notarios adhibens, etiã ea quæ dicebantur †excepta, deſcripſit. Et inde iam per totum Africæ corpus præclara doctrina odórque ſuauiſſimus Chriſti diffuſa & manifeſtata eſt, congaudente, hoc quoque comperto, eccleſia Dei tranſmarina. Quoniam ſicut dum patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra: ita etiam cùm glorificatur vnum membrum, congaudent omnia membra. Per idem tempus coram epiſcopis hoc illi iubentibus, qui plenarium totius Africæ concilium Hippone agebant, de fide & ſymbolo presbyter adhuc Auguſtinus diſputauit.

al. deſcribebat.

1 Cor. 12.

Habetur to. 3.

CAPVT VIII. Deſignatur epiſcopus cum Valerio.

ILLE verò beatus ſenex Valerius cæteris ex hoc amplius exultans, & Deo gratias agens de conceſſo ſibi ſpeciali beneficio, metuere cœpit, vt eſt humanus animus, ne ab alia eccleſia ſacerdote priuata, ad epiſcopatũ quæreretur, & ſibi auferretur: nam & id prouenisſet, niſi & hoc idẽ epiſcopus cognito, ad locũ ſecretum eum tranſire curaſſet, occultatúmque à quærentibus minimè inueniri feciſſet.

Vnde

A Vnde amplius formidans idem venerabilis ſenex, & ſciens ſe corpore & ætate infirmiſſimum, egit ſecretis literis apud primatem epiſcoporum Carthaginenſem, allegans imbecillitatem corporis ſui, ætatiſque grauitatem, & obſecrans vt Hipponenſi eccleſiæ ordinaretur epiſcopus, qui ſuæ cathedræ non tam ſuccederet, ſed conſacerdos accederet Auguſtinus. Et quæ optauit & rogauit, reſcripto impetrauit. Poſt quã petitionem ad viſitandum adueniente ad eccleſiam Hipponenſem tunc primate Numidiæ Megalio Calamenſi epiſcopo, & Valerius antiſtes, epiſcopis qui fortè tunc aderant, & clericis omnibus Hipponenſibus, & vniuerſæ plebi inopinatam cunctis ſuam inſinuat tunc voluntatem: omnibúſque audientibus & gratulantibus, atque id fieri perficique ingenti deſiderio clamantibus, epiſcopatum ſuſcipere contra morem eccleſiæ ſuo viuente epiſcopo presbyter recuſabat. Dúmque illi fieri ſolere ab omnibus ſuaderetur, B atq. id ignaro trãſmarinis & Africanis eccleſiæ exemplis probaretur, compulſus atque coactus ſuccubuit, & epiſcopatus curam & maioris loci ordinationem ſuſcepit. Quod in ſe ipſo poſtea fieri non debuiſſe, vt viuo ſuo epiſcopo ordinaretur, & dixit, & ſcripſit, propter concilij vniuerſalis vetitum, quod iam ordinatus didicit: nec quod ſibi factum eſſe doluit, aliis fieri voluit. Vnde etiam ſategit, vt conciliis conſtitueretur epiſcoporum, ab ordinatoribus deberi ordinandis vel ordinatis omnium ſtatuta ſacerdotum in notitiam eſſe deferenda.

Tom. 2. epiſt. 11. Conc. Nicænum.

CAPVT IX. Pugna cum Donatiſtis.

ATQVE ita factum eſt, vt epiſcopus multo inſtantius ac feruentius maiore authoritate, non adhuc in vna tantùm regione, ſed vbicunque rogatus veniſſet, verbum ſalutis æternæ alacriter ac ſuauiter pullulante atque creſcente Domini eccleſia prædicaret, paratus ſemper poſcentibus reddere rationem de fide & ſpe, quæ in Deum eſt. Et eius dicta atq. excepta, C maximè Donatiſtæ in eadem Hipponenſi vel vicina manentes ciuitate, ad ſuos epiſcopos deferebant. Quæ cùm audiſſent, & contrà fortè aliquid dicerent, aut à ſuis refellebãtur, aut eadem reſponſa ad ſanctum Auguſtinum deferebantur, eiſque compertis patienter ac leniter, vt ſcriptum eſt, cum timore & tremore ſalutem omnium operabatur: oſtendens, quàm nihil illi refellere voluerint ac valuerint, quámque verum manifeſtúmque ſit quod eccleſiæ Dei fides tenet & † docet: & hæc diebus ac noctibus ab eodem iugiter agebantur. Nam & epiſtolas priuatas ad quoſque eiuſdem erroris epiſcopos, & eminentes ſcilicet laicos dedit, ratione reddita admonens atque exhortans, vt vel ab illa ſe prauitate corrigerent, vel certè ad diſputationes venirent. Illi verò cauſa diffidentiæ ne quidem vnquam reſcribere voluerunt, ſed irati furioſa loquebantur, atque ſeductorem deceptorémque animarũ Auguſtinum eſſe, & priuatim & publicè conclamabant: & vt lupum occidendum eſſe in defenſionem D gregis ſui, dicebant & tractabant: omniáque peccata à Deo indubitanter eſſe credendum poſſe dimitti iis qui hoc facere ac perficere potuiſſent, nec Deum timentes, nec homines erubeſcentes. Et vt eorum cauſa diffidentiæ cunctis innoteſceret elaborauit, & publicis geſtis conuenti, non ſunt auſi conferre.

Phil. 2.

al. dicit.

CAP. X. Circumcelliones furor.

HABEBANT etiam iidem Donatiſtæ per ſuas penè omnes eccleſias inauditum hominum genus peruerſum ac violentum, velut ſub profeſſione continentium ambulantes, qui Circumcelliones dicebantur. Et erant in ingenti numero & turbis per omnes ferè Africanas regiones cõſtituti. Qui malis imbuti doctoribus audacia ſuperba & temeritate illicita, nec ſuis, nec alienis aliquãdo parcebant, cõtra ius faſq. incautas † interdicentes hominibus: & niſi obediſſent, damnis grauiſſimis & cædibus afficiebant, armati diuerſis telis, bacchantes per agros villaſque vſque ad ſanguinis effuſionem accedere non metuentes. Sed dum verbum Dei ſedulò prædicaretur, & cum iis qui oderant pacem, pacis ratio haberetur, illi pacem loquentem debellabant gratis. Cúmque aduerſus eorum dogma veritas innoteſceret, qui volebant & poterant, ſeſe inde vel eripiebant vel ſubducebant, & paci atq. vnitati eccleſiæ cũ ſuis quibus poterant cohærebant. Vnde illi ſui erroris congregationem minui videntes, atque augmentis eccleſiæ inuidentes, accenſi exardeſcebant ira grauiſſima, & intolerabiles perſecutiones vnitati eccleſiæ compacti faciebant: ipſiſque ſacerdotibus catholicis & miniſtris aggreſſiones diurnas atque nocturnas, direptionéſque rerum omnium vi inferebant. Nam & multos Dei ſeruos cędibus debilitauerunt. Aliquibus etiam calcem cum aceto in oculos miſerunt, alióſque occiderũt. Vnde etiam ſuis iidem B Donatiſtæ rebaptizatores in odium veniebant.

al. in-uſum facientes.

PROFICIENTE verò doctrina diuina, ſub ſancto & cum ſancto Auguſtino in monaſterio Deo ſeruientes, eccleſiæ Hipponenſi clerici ordinari cœperunt. Ac deinde innoteſcente & clareſcente de die in diem eccleſiæ catholicæ prædicationis veritate, ſanctorúmque ſeruorum Dei propoſito continentia & paupertate profunda, ex monaſterio quod per illum memorabilem virum & eſſe & creſcere cœperat, magno deſiderio poſcere atque accipere epiſcopos & clericos pax eccleſiæ atque vnitas & cœpit primò, & poſtea conſecuta eſt. Nam ferme decem quos ipſe noui ſanctos ac venerabiles viros continentes & doctiſſimos, beatus Auguſtinus diuerſis eccleſiis, nonnullis quoque eminentioribus, rogatus dedit. Similitérque & ipſi ex illorum ſanctorum propoſito venientes, Domini eccleſiis propagatis, & mo- C naſteria inſtituerunt, & ſtudio creſcente ædificationis verbi Dei, cæteris eccleſiis promotos fratres ad ſuſcipiendum ſacerdotium præſtiterunt. Vnde per multos & in multis ſalubris fidei, ſpei, & charitatis eccleſiæ innoteſcente doctrina, non ſolùm per omnes Africanas partes, verũetiam in transmarinis, & per libros editos atque in Græcum ſermonem tranſlatos, ab illo vno homine, & per illum multis, fauente Deo, multa innoteſcere meruerũt. Atque hinc, vt ſcriptũ eſt, peccator videns iraſcebatur, dentibus ſuis frendebat, & tabeſcebat: ſerui autem Chriſti, vt dictum eſt, cum iis qui oderãt pacem, erant pacifici, & cùm loquerentur, debellabantur gratis ab eis.

CAPVT XI. Profectum eccleſiæ per Auguſtinum.

Monaſteria inſtituta.

Pſal. 111.

Pſal. 119.

ALIQVOTIES verò etiam vias armati iidem Circumcelliones contra famulum Dei Auguſtinum obſederunt, dum fortè iret rogatus ad viſitãdas inſtruendáſq. & exhortandas catholicas plebes, quod ipſe frequentiſſimè faciebat. Et aliquando contigit vt illi ſuccenturiati hactenus perderent captionem: euenit quidem * Dei prouidentia, ſed ductoris hominis errore, vt D per aliam viam cum ſuis comitibus ſacerdos quò tendebat veniſſet, atque per hũc quẽ poſtea cognouit errorem, manus impias euaſiſſet. Et cùm in omnibus liberatori Deo gratias egiſſet, illi omnino ſuo more nec laicis nec clericis pepercerunt, ſicut publica conteſtantur geſta. † Interea ſilendum non eſt quod ad laudem Dei per illius tam egregij in Eccleſia viri ſtudium domúſque Dei zelum aduerſus prædictos rebaptizatores Donatiſtas geſtum & perfectum eſt. Cùm fortè vnus ex iis quos de ſuo monaſterio & clero epiſcopos eccleſiæ propagauerat, ad ſuam curam pertinentem Calamenſis eccleſiæ diœceſim viſitaret, vt quæ didicerat pro pace eccleſiæ contra illam hæreſim prædicaret, factum eſt, vt medio itinere eorum inſidias incurriſſet, & peruaſum cum omnibus illi comitan-

CAPVT XII. Auguſtinum inſidiis petitum.

non

al. Inter ea.

Vide Auguſtinum epiſt. 156. & tom. 7. lib. 3. contra Creſc. Gram. cap. 46.

comitantibus, ſublatis animalibus & rebus, iniuriis & cæde grauiſſima eum affeciſſent. De qua re ne pacis eccleſiæ amplius impediretur profectus, defenſor eccleſiæ inter leges non ſiluit. Et præceptus eſt Criſpinus, qui eiſdem Donatiſtis in Calamenſi ciuitate & regione epiſcopus fuit, prædicatus ſcilicet & multi temporis, & edoctus ad mulctam teneri aurariam, publicis legibus præſentatus contra hæreticos conſtitutam. Qui reſultans legibus, cùm præſentatus apud Proconſulem, ſe negaret hæreticum, oborta eſt neceſſitas, vt illi, recedente Eccleſiæ defenſore, à catholico Epiſcopo reſiſteretur & conuinceretur eum eſſe, quod eſſe ſe fuiſſe negauerat: quoniam ſi ab eodem diſſimularetur, forte catholicus Epiſcopus ab ignorantibus crederetur, illo ſe quod erat negante, atque ita ex hac deſidia infirmis ſcandalum naſceretur. Et memorabili Auguſtino antiſtite omnimodis inſtante, ad controuerſiam ambo ipſi Calamenſes epiſcopi venerunt, & de ipſa diuerſa communione tertio conflictu ſecum egerunt, magna populorum Chriſtianorum multitudine cauſæ exitum, & apud Carthaginem, & per totam Africam expectante, atque ille Criſpinus proconſulari & libellari ſententia eſt pronunciatus hæreticus. Próque illo apud cognitorem catholicus epiſcopus interceſſit, & ne auraria mulcta exigeretur, ei eſt beneficium impetratum. Vnde eùm ingratus ad piiſſimum principem prouocaſſet, ab imperatore relationi debitum eſt reſponſum ſolutum: & conſecutum præceptum, nullo prorſus loco hæreticos Donatiſtas eſſe debere, & eos ad vim legum omnium contra hæreticos latarum vbique teneri debere. Ex quo & iudex † propter officium, & idem Criſpinus quod minime fuerat exactus, præcepti ſunt denas auri libras fiſci iuribus inferre. Sed protinus opera data eſt per catholicos epiſcopos, præcipuè per ſanctæ memoriæ Auguſtinum, vt illa omnium condemnatio principis dimitteretur indulgentia. Et Domino adiuuante perfectum eſt. Qua diligentia & ſancto ſtudio multum creuit ſancta Eccleſia.

Multis hæreticum iudicia. Vide Aug. epiſt. 68.

al. & officium.

CAPVT XIII. *Pax eccleſiæ per Auguſtinum.*

ET de his omnibus pro pace Eccleſiæ geſtis, Auguſtino Dominus & hic palmam dedit, & apud ſe iuſtitiæ coronam reſeruauit: ac magis magiſque, iuuante Chriſto, de die in diem augebatur & multiplicabatur pacis vnitas, & eccleſiæ Dei fraternitas. Et id maximè factum eſt per collationem, quæ ab vniuerſis epiſcopis catholicis apud Carthaginem cum eiſdem Donatiſtarum epiſcopis poſtmodum facta eſt, † adiuuante glorioſiſſimo & religioſiſſimo imperatore Honorio, propter quod perficiendum etiam à ſuo latere tribunum & notarium Marcellinum ad Africam iudicem miſerat. In qua controuerſia illi omnibus modis confutati, atq. de errore à catholicis conuicti, ſententia cognitoris notati ſunt, & poſt eorum appellationem piiſſimi regis reſponſo, iuſtè inter hæreticos condemnati ſunt. Ex qua ratione ſolito amplius eorũ epiſcopi cum ſuis clericis & plebibus communicauerunt, & pacem tenentes catholicam, multas eorum perſecutiones vſque ad membrorum amputationem & internecionem pertulerunt. Et totum illud bonum, vt dixi, per ſanctum illum hominem conſentientibus noſtris epiſcopis, & pariter ſatagentibus, & cœptum & perfectum eſt.

al. id iubente.

CAPVT XIIII. *Emeritum ſuperatum.*

PORRÒ autẽ quoniam poſt illam, quę cum Donatiſtis facta eſt collatio, nõ defuerunt qui dicerent permiſſos non fuiſſe eoſdem epiſcopos apud poteſtatem, quæ cauſam audiuit, dicere omnia pro ſuis partibus, quoniam catholicæ communionis cognitor ſuæ fauebat eccleſiæ: licet hoc deficientes & victi ad excuſationem iactarent, quandoquidem & ante controuerſiam iidem hęretici catholicæ communionis eundem eſſe nouerant, & cùm ab eodem conuenirentur publicis geſtis, quòd ad collationem occurrerent, ſe eſſe facturos proſecuti ſunt. Poterant vtique ſuſpectum eum habentes, recuſare congreſſum. Tamen omnipotentis Dei præſtitit auxilio, vt poſtea in Cæſarienſi Mauritaniæ ciuitate conſtitutus venerabilis memoriæ Auguſtinus, quò eum venire cum aliis eius coëpiſcopis ſedis apoſtolicæ literæ compulerant, ob terminandas videlicet alias eccleſiæ neceſſitates. Hac ergo occaſione prouenit, vt Emeritum eiuſdem loci Donatiſtarum epiſcopum, quem ſuæ ſectæ præcipuum in illa collatione habuerant defenſorem, videret, & cum eodem publicè in eccleſia populo aſtante diuerſæ communionis ex hoc ipſo diſputaret, & prouocaret geſtis eccleſiaſticis: vt quod fortè, ſicut dicebant, proſequi potuit in collatione, ſed permiſſus non fuerat, in præſenti ſine alicuius poteſtatis prohibitione, aut potentia ſecutus dicere minimè dubitaret: & in ſua ciuitate ſuis omnibus præſentibus ciuibus fiducialiter propriam defendere communionem non denegaret. Ille nec hac hortatione, nec ſuorum parentum & ciuium inſtanti petitione id facere voluit, qui ei pollicebantur ſe ad eius redituros communionem, etiam cum diſcrimine patrimoniorum, ſalutíſque ſuæ temporalis, ſi modò catholicam ſuperaret aſſertionem. At ille amplius dicere illis geſtis nihil voluit, nec valuit, niſi tantum: Iam illa, inquit, geſta continent apud Carthaginem inter epiſcopos confecta, vtrum vicerimus, an conuicti fuerimus. Et dum à notario alio loco, vt reſponderet, admoneretur, & reticeret, eius cunctis manifeſtata diffidentia, eccleſiæ Dei augmenta ac firmamenta prouenerunt. Quiſquis ergo diligentiam & operam beatiſſimæ memorię Auguſtini pro eccleſiæ Dei ſtatu cognoſcere plenius voluerit, etiam illa percurrat geſta: & inueniet quæ vel qualia protulerit, quibus illum doctum, eloquentem, & prædicatum hominem prouocaret, hortatúſque fuerit vt pro ſuæ defenſione partis quod vellet ediceret, illúmque victum cognoſceret.

Tom. 7.

CAPVT XV. *Digreſſione conuerſio negotiatoris.*

SCIO item non ſolùm ipſe, verùm etiam alij fratres & conſerui, qui nobiſcum tunc intra Hipponenſem eccleſiam cum eodem ſancto viro viuebant, nobis pariter ad menſam conſtitutis eum dixiſſe: Aduertiſtis hodie in eccleſia meum ſermonem, eiúſque initium & finem contra meam conſuetudinem proceſſiſſe, quoniam non eam rem terminatam explicuerim quam propoſueram, ſed pendentem reliquerim. Cui reſpondimus: Ita nos in tempore miratos fuiſſe ſcimus & recognoſcimus. At ille: Credo, ait, quòd fortè aliquem errantem in populo Dominus per noſtram obliuionem, & errorem doceri & curari voluerit: In cuius manu ſunt & nos & ſermones noſtri. Nam cùm propoſitæ quæſtionis † latebras pertractarem, in alium ſermonis excurſum perrexi, atque ita non concluſa vel explicata quæſtione, diſputationẽ terminaui magis aduerſum Manichæorum errorem, vnde nihil dicere decreueram diſputans, quàm de iis quæ aſſerere propoſueram. Et poſt hæc, niſi fallor, ecce alia die vel poſt biduum venit quidam Firmus nomine, negotiator, & intra monaſterium ſedente ſancto Auguſtino coram nobis, ad pedes eius genibus prouolutus, ſeſe iactauit lacrymas fundens, & rogans vt pro eius delictis ſacerdos cum † ſuis Dominum deprecaretur, confitens quòd Manichæorum ſectam ſecutus fuiſſet, & in ea quamplurimis annis vixiſſet, & propterea pecuniam multam ipſis Manichæis, vel eis quos dicunt electos, incaſſum erogaſſet: ac ſe in eccleſiâ per Dei miſericordiam fuiſſe eius tractatibus nuper correctum, atque catholicum factum. Quod & ipſe venerabilis Auguſtinus, & nos qui tunc aderamus, ab

al. latera.

al. ſanctis.

eodem

eũdem diligenter inquirentes, ex qua re potiſſimũ in illo tractatu ſibi fuerit ſatisfactũ, & referente eo, nobiſq. omnibus ſermonis ſeriẽ recognoſcentibus, profundũ conſiliũ Dei pro ſalute animarũ admirantes & ſtupentes, glorificauimus ſanctũ eius nomen, & benediximus: qui cùm voluerit, & vnde voluerit, & quomodo voluerit, & per ſcientes & per neſciẽtes animarum operatur ſalutem. Et ex eo ille homo propoſito ſeruorũ Dei adhærens, negotiatoris dimiſit actionem, & proficiens in eccleſiæ membris, in alia regione ad presbyterij quoq. Dei volũtate petitus & coactus officium acceſſit, tenens atq. cuſtodiens propoſiti ſanctitatẽ: & fortè adhuc vſq. nunc in rebus humanis viuit trans mare conſtitutus.

Capvt xvi. Felix conuerſus.

Apvd Carthaginẽ quoque, dũ per quendã domus regiæ procuratorẽ nomine Vrſum, fidei catholicæ hominem, ad quoſdam Manichæorũ, quos electos vel electas dicunt, præſentes perueniretur, atq. ad eccleſiam ab eodẽ deducerentur & B perducerentur ab epiſcopis, ad tabulas auditi ſunt. Inter quos etiam ſanctæ memoriæ Auguſtinus fuit, qui præ cęteris illam execrabilem ſectam nouerat, & eorũ prodens eiuſmodi damnabiles blaſphemias ex locis librorum quos illi accipiunt Manichæi, vſq. ad confeſſionem earundẽ blaſphemiarum eos perduxit: & quæ inter ſe illi ſuo more malo indigna & turpia facere cõſueuerunt, à feminarũ illarũ velut electarum proditione, illis eccleſiaſticis geſtis declaratũ eſt. Atque ita paſtorũ diligẽtia Dominico gregi & augmentũ acceſſit, & aduerſus fures atq. latrones defenſio cõpetens procurata eſt. Cum quodã etiam Felice de numero eorũ quos electos dicunt iidẽ Manichæi, quiq. Hipponem venerat, eundem ſeminaturus errorẽ, publicè in Hipponenſi eccleſia notariis excipiẽtibus diſputauit beatus Auguſtinus populo aſtante: & poſt ſecundã vel tertiam collationẽ ille Manichæus fruſtrata vanitate & errore illius ſectæ, ad noſtram conuerſus eſt fidem atq. C eccleſiam, ſicut eadẽ relecta docere poterit Scriptura.

Tom. 6.

Capvt xvii. Paſcentiũ & Maximinum Arrianos quomodo vicerit.

Præterea cum quodam etiam Paſcentio Comite domus regiæ Arriano, qui per authoritatem ſuæ perſonæ fiſci vehementiſſimus exactor, fidem catholicam atrociter ac iugiter oppugnabat, & quamplurimos ſacerdotes Dei ſimpliciori fide viuentes, dicacitate ac poteſtate exagitabat & perturbabat, † præſentibus honoratis & nobilibus viris, apud Carthaginem ab illo prouocatus, coràm contulit. Sed idem hæreticus tabulas atq. ſtylum, quod magiſter noſter & ante congreſſum, & in congreſſu inſtantiſſimè fieri volebat, ne adeſſent omnimodo recuſabat. Et dum id pernegaſſet, dicens quòd metu legum publicarum periclitari † tabulis ſcriptis nollet, atque interpoſitis: id placere Auguſtinus epiſcopus cum ſuis qui aderant conſacerdotibus videret, vt abſq. vlla ſcriptura priuatim diſputarent, collationẽ ſuſcepit: pręditens, vt poſtmodum cõtigit, quòd poſt ſolutũ conuentũ eſſe cuiquam poſſet liberum arbitrium, fortè dicere, nullo ſcripturæ documento, ſe dixiſſe quod fortè non dixerit, vel D non dixiſſe quod dixerit. Et miſcuit cum eodem ſermonem, atque aſſeruit quid crederet, & ab illo quid teneret, audiuit, & vera ratione atque authoritate Scripturarum probata docuit, & oſtendit noſtræ fidei firmamenta: ill us autem aſſerta nulla veritate, nulla Scripturarum ſanctarum authoritate ſuffulta docuit & fruſtrauit. Et vt à ſe inuicem partes digreſſæ ſunt, ille magis magiſque iratus & furens, mendacia multa pro fide ſua falſa iactabat, victum eſſe à ſeipſo proclamans, multorum ore laudatum Auguſtinum. Quæ cùm illum venerabilem virũ minimè laterent, coactus eſt ad ipſum ſcribere Paſcentium, propter illius metum omiſſis nominibus conferentium, & in eis literis quicquid inter partes dictũ vel geſtum fuerat, fideliter intimauit, ad ea ſi negarentur probanda A magnam teſtium habens copiam, clariſſimos ſcilicet atque honorabiles, qui tunc aderant, viros. Atque ille ad duo ſibi directa ſcripta, vnum vix reddidit reſcriptum, in quo magis iniuriam facere, quàm ſuæ ſectæ rationem valuit declarare. Quod à volentibus & à valentibus legere comprobatur. Cum ipſorum quoque Arrianorum epiſcopo quodam Maximino cum Gothis ad Africam veniente, apud Hipponem quàm plurimis volentibus atque petentibus, & præclaris interpoſitis viris contulit, & quid ſingulæ aſſeruerint partes, ſcriptum eſt. Quæ ſi ſtudioſi diligenter legere voluerint, procul dubiò indagabunt, & quid callida & irrationabilis hęreſis ad ſeducendum & decipiendum profiteatur, & quid eccleſia catholica de diuina teneat & prædicet trinitate. Sed quoniam ille hæreticus de Hippone rediens ad Carthaginem, de ſua multa in collatione loquacitate victorem ſe de ipſa collatione B receſſiſſe iactauit, & mentitus eſt: quæ vtique non facilè à diuinæ legis ignaris examinari, & diiudicari poſſent: à venerabili viro Auguſtino ſequenti tempore ſtylo, & illius totius collationis de ſingulis obiectis, & reſponſis facta eſt recapitulatio: & quàm nihil ille obiectis referre potuerit, nihilominus demõſtratum eſt, additis ſupplementis, quæ in tempore collationis anguſto cuncta inferri & ſcribi minimè potuerunt. Id enim egerat nequitia hominis, vt ſua nouiſſima proſecutione multum longiſſima, totum quod remanſerat diei ſpatium occuparet.

Extat Paſcentij conflictus extremus, ep. 178.

To. 6. habetur altercatio hæc.

Capvt xviii. Quomodo Pelagianos deſtruxerit, & quantum eccleſia orthodoxa profuerit.

Adversvs Pelagianiſtas quoque nouos noſtrorum temporũ hæreticos & diſputatores callidos, arte magis ſubtili noxia ſcribentes, & vbicunque poterant publicè, & per domos loquentes, per annos fermè decem laborauit, librorũ multa condens & edens, & in eccleſia populis ex eodem errore frequentiſſimè diſputans. Et quoniam iidem peruerſi ſedi Apoſtolicæ C per ſuam ambitionem eandem perfidiam perſuadere conabantur, inſtantiſſimè etiam conciliis Africanis ſanctorum epiſcoporũ geſtum eſt, vt ſancto papæ vrbis Romæ, & prius venerabili Innocentio, & poſtea ſancto Zozimo eius ſucceſſori perſuaderetur, quàm illa ſecta catholica fide & abominanda & damnanda fuiſſet. At illi tantæ ſedis antiſtites, ſuis diuerſis tẽporibus eoſdem notantes, atque à membris eccleſiæ pręcidentes, datis literis ad Africanas Orientis & Occidẽtis eccleſias, eos anathematizandos & deuitandos ab omnibus catholicis cenſuerunt. Et hoc tale de illis eccleſiæ Dei catholicæ prolatum iudicium, etiam piiſſimus Imperator Honorius audiens ac ſequens, ſuis eos legibus damnatos, inter hæreticos haberi debere conſtituit. Vnde nonnulli ex eis ad ſanctæ matris eccleſiæ gremium, vnde reſilierant, redierunt, & adhuc alij redeunt, innoteſcente & prævaleſcente aduerſus illum deteſtabilem errorem rectæ fidei veritate. Et erat ille memorabilis vir Auguſtinus præcipuum Dominici D corporis membrum, circa vniuerſalis eccleſiæ vtilitatem ſollicitus ſemper ac peruigil. Et illi diuinitùs donatum eſt, vt de ſuorum laborum fructu, etiam in hac vita gaudere † prouenisſet, prius quidẽ in Hipponenſi eccleſia & regione, cui maximè præſidebat vnitate ac pace perfecta, deinde in aliis Africæ partibus, ſiue per ſeipſum, ſiue per alios, & quos ipſe dederat ſacerdotes pullulaſſe, & multiplicatam fuiſſe Domini eccleſiam peruidens, illóſque Manichæos, Donatiſtas, Pelagianiſtas, & Paganos ex magna parte defeciſſe, & eccleſiæ Dei ſociatos eſſe congaudens. Profectibus quoq. & ſtudiis fauens erat, & exultans bonorum omnium, indiſciplinationem piè ac ſanctè tolerans fratrum, ingemiſcéńſque de iniquitatibus malorum, ſiue eorum qui intra eccleſiam, ſiue eorum qui extra eccleſiam ſunt cõſtituti, Dominicis, vt dixi, lucris ſemper gaudens, & damnis mærens. Tanta au-

Vide epiſtolam 90. & ſubſequentes.

al. promeruiſſet.

Pagani deſecerunt.

Lætatur ergo malos.

al. interpoſitis.

Vide Auguſt. ep. 174. 171. 177.

al. talibus.

tem ab eodem dictata & edita ſunt, tantáque in eccleſia diſputata, excepta atque emendata, vel aduerſus diuerſos hæreticos conſcripta, vel ex canonicis libris expoſita ad ædificationem ſanctorum eccleſiæ filiorum, vt ea omnia vix quiſquam ſtudioſorum noſſe, & perlegere ſufficiat. Veruntamen ne veritatis auidiſſimos in aliquo fraudare videamur, ſtatui Deo præſtante in huius opuſculi fine etiam eorundem librorum,

Indiculus Poſſidij.

tractatuum, & epiſtolarũ indiculũ adiungere: quo lecto qui magis Dei veritatem quàm temporales amant diuitias, ſibi quiſque quod voluerit ad legẽdum & cognoſcendum eligat, & id ad ſcribẽdum, vel de bibliotheca Hipponenſis eccleſiæ petat, vbi emendatiora exẽplaria fortè poterit inuenire, vel vnde valuerit inquirat, & inuẽta deſcribat & habeat, & petenti ad ſcribendum, ſine inuidia etiam ipſe tribuat.

CAPVT XIX. In cauſis audiẽdis qualis.

SECVNDVM Apoſtoli quoque ſententiam, dicentis, Audet quiſquam veſtrum aduerſus alterum negotiũ habens iudicari ab iniquis, & nõ apud ſanctos? An neſcitis quia ſancti mundum iudicabunt? Et ſi in vobis iudicatur mũdus, indigni eſtis iudiciorum minimorũ. Neſcitis quia angelos iudicabimus, nedũ ſecularia? Secularia igitur iudicia ſi habueritis inter vos, eos qui cõtemptibiles ſunt in eccleſia, hos collocare ad iudicandum. Ad reuerentiam vobis loquor. Sic non eſt inter vos quiſquam ſapiẽs qui poſſit inter fratrẽ ſuũ diiudicare, ſed frater cũ fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles. Interpellatus ergo beat⁹ Auguſtinus à Chriſtianis, vel à cuiuſcunque ſectæ hominibus cauſas audiebat diligenter ac pie: cuiuſdam ſententiam ante oculos habens, dicentis ſe malle inter incognitos, quàm inter amicos cauſas audire: eo quòd de incognitis, pro quo arbitrata æquitate iudicaret, amicum poſſet acquirere: de amicis verò vnum eſſet, contra quem ſententia proferretur, perditurus. Et eas aliquando vſque ad horam refectionis, aliquando autem tota die ieiunans, ſemper tamen noſcebat & dirimebat, intendens in eis Chriſtianorum momenta animorum, quantum quiſque vel in fide boniſque operibus proficeret, vel

In increpando qualis.

ab iis deficeret. Atque compertis rerum opportunitatibus, diuinæ legis veritatem partes docebat, eámque illis inculcabat, & eos quo adipiſcerentur vitam æternam edocebat & admonebat: nihil aliud quærens ab iis quibus ob hoc vacabat, niſi tantum obedientiam & deuotionem Chriſtianam, quæ & Deo debetur & hominibus, peccantes coram omnibus arguens, vt e

1 Tim. 5.

æteri timorem haberent: & faciebat hoc tanquam ſpeculator à Domino conſtitutus domui Iſraël, prædicans

2 Tim. 4.

verbum atque inſtans opportunè importunè, arguens, hortans, increpans, in omni longanimitate & doctrina, præcipuéque operam dans inſtruere eos, qui eſſent idonei & alios docere. Rogatus quoque à nonnullis in eorum temporalibus cauſis, epiſtolas ad diuerſos dabat. Sed hanc ſuam à melioribus rebus occupationẽ tanquam angariam deputabat, ſuauem ſemper habẽs de iis quæ Dei ſunt, vel allocutionem vel collocutionem fraternæ ac domeſticæ familiaritatis.

CAPVT XX. Pro reis quomodo interceſſerit.

NOVIMVS quoque eum à ſuis chariſſimis literarum interceſſum apud ſeculi poteſtates poſtulatum non dediſſe, dicentem cuiuſdam ſapientis ſeruandam eſſe ſentẽtiam, de quo ſcriptum eſſet, quòd multa ſuæ famæ contemplatione amicis non præſtitiſſet. Et illud nihilominus ſuum addens, quoniam plerunque poteſtas quę † præſtat, premit. Cùm verò intercedendũ eſſe

al. petitur.

rogatus videbat, tam id honeſtè ac temperatè agebat, vt non ſolùm oneroſus ac moleſtus non videretur, verumetiam mirabilis extitiſſet. nam dum exorta neceſſitate ſuo more apud quendam Africæ vicariũ nomine Macedoniũ, pro ſupplice literis interueniſſet,

Macedonius. Epiſt. 52.

atque ille paruiſſet, hoc modo reſcriptum miſit: Miro modo afficior ſapiẽtia tua, & in illis quæ edidiſti, & in iis quæ interueniens pro reis mittere non grauaris. Nã & illa tantum habent acuminis, ſcientię, & ſanctitatis, vt nihil ſuprà ſit: & hæc tantum verecundiæ, vt niſi faciam quod mandas, culpam penęs me remanere non in negotio eſſe diiudicem, domine meritò venerabilis & ſuſcipiende pater. Non enim inſtas quod plerique homines iſtius loci vi faciunt, vt quodcunque ſollicitus petitor voluerit, extorqueas: ſed quod tibi à iudice tot curis obſtricto petibile viſum fuerit, admones & rogas ſubſeruiente verecundia, quę maxima difficilium inter bonos efficacia eſt. Proinde ſtatim commẽdatis effectum deſiderij tribui. Nam ſperandi viam antè patefeceram.

CAPVT XXI. Erga epiſcopos & clericos qualis. Phil. 2.

SANCTORVM concilia ſacerdotum per diuerſas prouincias celebrata, cùm potuit frequẽtauit, non in eis quæ ſua ſunt, ſed quę Ieſu Chriſti quærens, vt vel fides ſanctæ eccleſiæ catholicæ inuiolata maneret, vel nonnulli ſacerdotes & clerici, ſiue per fas ſiue per nefas excommunicati, vel abſoluerentur vel abiicerentur. In ordinãdis verò ſacerdotibus & clericis cõſenſum † maiorem Chriſtianorũ,

al. maiorũ.

& conſuetudinem eccleſiæ ſequendam eſſe arbitrabatur.

CAPVT XXII. In veſtitu qualis.

VESTIS eius & calceamenta & lectualia ex moderato & competenti habitu erant, nec nitida nimium, nec abiecta plurimum: quia his plerunque vel iactare ſe inſolenter homines ſolent, vel abiicere: ex vtroque, non quæ Ieſu Chriſti, ſed quæ ſua ſunt iidem quęrentes. At iſte beatus, vt dixi, medium tenebat, neque in dexteram, neque in ſiniſtram declinans. Menſa vſus eſt frugali, & parca, quæ quidem inter olera & legumina, etiam carnes aliquando propter hoſpites, vel quoſque infirmiores cõtinebat. Semper autem vinum † habebat, quia nouerat & docebat, vt Apoſtol⁹ dicit,

al. bibebat. 1 Tim. 4.

quòd omnis creatura Dei bona ſit, & nihil abiiciendũ, quod cum gratiarum actione percipitur, ſanctificatur enim per verbum Dei & orationẽ. Et, vt idem Auguſtinus in ſuis Confeſſionum libris poſuit, dicens: Non

Lib. 10. cap. 31.

ego immunditiam obſonij timeo, ſed immunditiam cupiditatis. Scio enim Noë omne genus carnis quod

Gen. 9.

cibo eſſet vſui, manducare permiſſum: Heliam cibo

1 Reg. 17.

carnis refectum, Ioannem mirabili abſtinentia præditum, animalibus, hoc eſt locuſtis in eſcam cedentibus,

Matth. 3.

non fuiſſe pollutum. Scio & Eſau lenticulæ concupiſcentia deceptum, & Dauid propter aquæ deſiderium

Gen. 25. 2 Reg. 23.

à ſeipſo reprehenſum, & regem noſtrum, non de carne, ſed de pane eſſe tentatum. Ideóque & populus in

Matth. 4. Num. 11.

eremo, non quia carnes deſiderauit, ſed quia eſcæ deſiderio cõtra Deum murmurauit, meruit improbari. De vino autem ſumendo Apoſtoli extat ſententia ad Timotheum ſcribentis, ac dicentis: Noli vſque adhuc

1 Tim. 5.

aquam bibere, ſed vino modico vtere propter ſtomachum & frequentes tuas infirmitates. Cochlearibus tantũ argenteis vtens, cætera vaſa quibus menſæ inferebãtur cibi, vel teſtea vel lignea vel marmorea erant: non tamen neceſſitatis inopia, ſed propoſito voluntatis. Sed & hoſpitalitatem ſemper exhibuit. Et in ipſa menſa magis lectionem vel diſputationẽ, quàm epulationem potationémq. diligebat, & contra peſtilentiam humanæ cõſuetudinis in ea ita ſcriptũ habebat:

Diſtichon.

Quiſquis amat dictis abſentum rodere vitam,
Hanc menſam indignam nouerit eſſe ſibi.

Et ideo omnem conuiuam à ſuperfluis & noxiis fabulis & detractionib⁹ ſeſe abſtinere debere admonebat. Nam & quoſdam ſuos familiariſſimos coëpiſcopos illius ſcripturæ oblitos, & contra eam loquentes, tam aſperè aliquando reprehendit commotus, vt diceret aut delendos illos de menſa verſus, aut ſe de media refectione ad ſuum cubiculum ſurrecturum. Quod ego & alij qui illi menſæ interfuimus, experti ſumus.

CAPVT XXIII. Liberalitas.

PAVPERVM verò ſemper memor erat, eíſque inde erogabat vnde & ſibi ſuiſque omnibus ſecum habitãtibus erogabatur, hoc eſt, vel ex reditibus poſſeſſio-

poſſeſſionum eccleſię, vel etiã ex oblationibus fideliũ. A Et dũ fortè (vt adſolet) de poſſeſſionibus ipſis inuidia clericis fieret, alloquebatur plebem Dei, malle ſe ex collationibus plebis Dei viuere, quàm illarum poſſeſſionum curam vel gubernationem pati, & paratum ſe eſſe illis cedere, vt eo modo omnes Dei ſerui & miniſtri viuerent, quo in veteri Teſtamento leguntur altari deſeruientes de eodem comparticipari. Sed nunquam id laici ſuſcipere voluerunt.

1 Cor. 9.

CAPVT XXIIII. Item de domeſticis quidem.

DOMVS eccleſiæ curam omnémque ſubſtantiam ad vices valentioribus clericis delegabat & credebat. Nunquam clauem, nunquam annulum in manu habens, ſed ab eiſdem domus præpoſitis cuncta & accepta & erogata notabantur. Quæ anno completo eidem recitabantur, quo ſciretur quantum acceptum, quantúmque diſpenſatum fuiſſet, vel quicquid indiſpenſatum vel diſpenſandum remanſiſſet, & in multis titulis magis illius præpoſiti domus fidem ſequens, quàm probatum manifeſtatúmque cognoſcens. B Domum verò vel agrum ſeu villam nunquam emere voluit. Verùm ſi fortè eccleſiæ à quoquam ſponte tale aliquid vel donaretur, vel titulo legati dimitteretur, non reſpuebat, ſed ſuſcipi iubebat. Nam & aliquas eũ hæreditates recuſaſſe nouimus, non quia pauperibus inutiles eſſe poſſent, ſed quoniam iuſtum & æquum eſſe videbat, vt à mortuorum vel filiis vel parentibus vel affinibus magis poſſiderentur, quibus ab eis deficientes dimittere noluerunt. Quidam etiam ex honoratis Hipponenſium apud Carthaginem viuens eccleſiæ Hipponenſi poſſeſſionem donare voluit, & cõfectas tabulas ſibi vſufructu retento, vltrò eidem ſanctæ memoriæ Auguſtino miſit: cuius ille oblationem libenter accepit, congratulãs ei quòd æternæ ſuæ memor eſſet ſalutis. Verùm poſt aliquot annos nobis fortè cum eodem comminus conſtitutis, ecce ille donator literas per filium ſuum mittens, rogauit vt illæ donationum tabulæ ſuo filio redderentur, pauperibus verò C erogandos direxit ſolidos centum: quo ille ſanctus cognito, ingemuit hominem vel finxiſſe donationem, vel eum de bono opere pœnituiſſe, & quanta potuit Deo ſuggerente cordi eius condolenti animo ex eadẽ refragatione dixit, in illius ſcilicet increpationem & correctionem. Et tabulas quas ille ſponte miſerat, nec deſideratas, nec exactas cõfeſtim reddidit, pecuniámque illam reſpuit, atque reſcriptis eundem ſicut oportuit & arguit & corripuit, admonens vt de ſua ſimulatione vel iniquitate cum pœnitentiæ humilitate Deo ſatisfaceret, ne cum tã graui delicto de ſeculo exiret.

Domos & agros Eccleſia.

al. quoque.

Frequẽtius † verò dicebat, magis ſecurius ac tutius eccleſiam legata à defunctis dimiſſa debere ſuſcipere, quàm hæreditates fortè ſolicitas & damnoſas, ipſáque legata magis offerenda eſſe quàm exigenda. Commẽdata verò quæque ipſe nõ ſuſcipiebat, ſed volentes ſuſ- D cipere clericos non probibebat. In iis quoque quæ eccleſia habebat & poſſidebat intentus amore, vel implicatus cupiditate non erat, ſed maioribus magis & ſpiritalibus ſuſpenſus & inhęrens rebus, vix aliquando ſeipſum ad iſta temporalia ab æternorum cogitatione relaxabat & deponebat. Quibúſque ille diſpoſitis & ordinatis, tanquam à rebus mordacibus & iam moleſtis, animi recurſum ad interiora mentis & ſuperiora faciebat, quo vel de inueniendis rebus cogitaret, vel de iam inuentis aliquid dictaret, aut certè ex iam dictatis atque tranſcriptis aliquid emendaret. Et id agebat in die laborãs, & in nocte lucubrãs. Et erat tanquã illa religioſiſſima Maria, typum geſtãs ſupernæ eccleſiæ, de qua ſcriptũ eſt, quòd ſederet ad pedes Dñi, atq. intenta verbum eius audiret: de qua ſoror conqueſta, quòd ab eadem circa multum miniſterium occupata non adiuuaretur, audiuit: Martha Martha, elegit meliorem partem Maria, quæ non auferetur ab ea. Nam

Luc. 10.

A fabricarum nouarum nunquam ſtudium habuit, deuitãs in eis implicationem ſui animi, quem ſemper liberum habere volebat ab omni moleſtia temporali. Non tamen illa volentes & ædificãtes probibebat, niſi tantum immoderatos. Interea dum eccleſiæ pecunia deficeret, hoc ipſum populo Chriſtiano denũciabat, non ſe habere quod indigentibus erogaret. Nam & de vaſis Dominicis propter captiuos, & quàm plurimos indigentes, frangi & conflari iubebat, & indigentibus diſpenſari. Quod non cõmemoraſſem, niſi contra carnalem ſenſum quorundã fieri peruiderẽ. Et hoc ipſum etiam venerabilis memoriæ Ambroſius in talibus neceſſitatibus indubitanter eſſe faciendum, & dixit & ſcripſit: ſed & de neglecto à fidelibus gazophylacio & ſecretario, vnde altari neceſſaria inferuntur, aliquando in eccleſia loquens admonebat, quod etiam beatiſſimũ Ambroſium ſe præſente in eccleſia tractauiſſe, nobis aliquando retulerat.

Ambroſius li. 2. off. ca. 28.

CAPVT XXV. Diſciplina domeſtica.

B CVM ipſo ſemper clerici, vna etiam domo ac mẽſa ſumptibúſque communibus alebantur & veſtiebantur. Et ne quiſquam facili iuratione etiam ad periuriũ decidiſſet, & in eccleſia populo prædicabat, & ſuos inſtituerat, ne quis iuraret, nec ad * modicum quidem. Quòd ſi prolapſus fuiſſet, vnam de ſtatutis perdebat potionem: numerus enim erat ſuis ſecum cõmorantibus & cõuiuantibus poculorum præfixus. Indiſciplinationes quoq. & tranſgreſſiones ſuorum à regula recta & honeſtate, & arguebat, & tolerabat quãtum decebat & oportebat: in talibus pręcipuè docens, ne cuiuſquam cor declinaretur in verba maligna ad excuſandas excuſationes in peccatis. Et dũ quiſq. offerret munus ſuum ad altare, & illic recordatus fuiſſet quòd frater ſuus haberet aliquid aduerſus illum, relinquendum eſſe munus ante altare, atque eundem fratrem eſſe reconciliandum, & tunc veniendum, & munus ad altare offerendũ. Si verò ipſe aduerſus fratrem ſuum aliquid haberet, corri- C pere eum debere in parte; & ſi eum audiſſet, lucratus eſſet ſuum fratrem: ſi minus, adhibendum eſſe vnum aut duos. Quòd ſi & ipſos contemneret, eccleſiam adhibẽdam. Si verò & huic nõ obediret, eſſet illi vt ethnicus & publicanus. Et illud addens, vt fratri peccanti & veniam petenti, non tantum ſepties, ſed ſeptuagies ſepties delictum relaxetur, ſicut quiſque à Domino quotidie ſibi poſtulat relaxari.

* menſam.
Pœna menſæ.
Pſal. 140.
Matth. 5.
Matth. 18.
Ibid. c. 18.

CAPVT XXVI. De conuictu feminarum.

FEMINARVM intra domum eius nulla vnquam conuerſata eſt, nulla manſit, nec quidem germana ſoror, quæ vidua Deo ſeruiens multo tempore vſque in diem obitus ſui præpoſita ancillarum Dei vixit. Sed neq. patrui ſui filiæ, & fratris ſui filię, quæ pariter Deo ſeruiebant: quas perſonas ſanctorum epiſcoporũ concilia in exceptis poſuerunt. Dicebat verò, quia etſi de ſorore & neptibus ſecum commorantibus nulla D naſci poſſit mala ſuſpicio, tamen quoniam illæ perſonæ ſine aliis neceſſariis ſecúmque manentibus feminis eſſe non poſſent, & quòd ad eas etiam aliæ aforis intrarent, de iis poſſe offendiculum aut ſcandalum infirmioribus naſci, & illos qui cum epiſcopo vel quolibet clerico fortè manerent, ex illis omnibus feminarum perſonis vnà commorantibus aut aduentantibus, tentationibus humanis poſſe perire, aut certè malis hominum ſuſpicionibus peſſimè diffamari: ob hoc ergo dicebat, nunquam debere feminas cum ſeruis Dei, etiã caſtiſſimis, in vna manere domo, ne (vt dictũ eſt) aliquod ſcandalũ vel offendiculũ hoc tali exẽplo poneretur infirmioribus. Et ſi fortè ab aliquibus feminis vt videretur vel ſalutaretur, rogabatur, nũquam ſine clericis teſtibus ad eas intrabat, vel ſolus cum ſolis vnquam eſt locutus, nec ſi ſecretorum aliquid intereſſet.

CAPVT XXVII. Officia erga defunctos & ægrotantes. Iacobi 1.

IN viſitationibus verò modum tenebat ab Apoſtolo definitum, vt non niſi pupillos & viduas in tribulationibus conſtitutas viſitaret. Et ſi fortè ab

A ægrotantibus ob hoc peteretur, vt pro eis in præſenti Deũ rogaret, eiſque manus imponeret, ſine mora pergebat. Feminarum autem monaſteria non niſi vrgentibus neceſſitatibus viſitabat. Seruandũ quoque in vita & moribus hominis Dei referebat, quod in † inſtitutis ſanctæ memoriæ Ambroſij compererat, vt vxorem cuiquam nunquam poſceret, neque militare volẽtem ad hoc commendaret, neque in ſua patria petitus iret ad conuiuiũ: De ſingulis rebus præſtans cauſas, ſcilicet ne dum inter ſe coniugati caſu iurgarent, ei maledicerent per quem coniuncti eſſent. Sed planè ad hoc ſibi iam illis conſentientibus petitum intereſſe debere affirmabat ſacerdotem, vt vel eorum iam pacta & placita firmarentur, vel benedicerentur. Et ne militiæ commendatus ſuam culpam malè agens ſuffragatori tribueret. Et ne per frequentiam in patriæ conuiuiis conſtitutus temperantiæ amitteretur modus. Indicauerat quoque nobis ſe prædicti, & beatæ memoriæ viri in vltimo vitæ conſtituti audiſſe ſapientiſſimum & piiſſimum reſponſum, & multum laudabat ac prædicabat. Nam cùm ille venerabilis vltima iaceret ægritudine, & à fidelibus honorans lecto eius aſtãtibus, & videntibus eum de ſeculo migraturum ad Deum, & ob hoc mærentibus tãti ac talis antiſtitis eccleſiam poſſe priuari verbi & Sacramenti Dei diſpenſatione: cum lacrymis rogaretur vt ſibi à Domino vitæ poſceret commeatum, eum illis dixiſſe; Non ſic vixi vt me pudeat inter vos viuere: ſed nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus. Et in his noſter Auguſtinus ſenex elimata ac librata admirabatur & laudabat verba. Ideo enim eum dixiſſe intelligendum eſt, nec mori timeo, quia bonum Dominum habemus, ne crederetur præſidens de ſuis purgatiſſimis moribus † præſumpſiſſe, non ſic vixi vt me pudeat inter vos viuere: hoc enim dixerat ad illud quod homines de homine noſſe poterant. Nam ſciens examen æquitatis diuinæ, de bono Domino † ſe dicit magis quàm de meritis ſuis confidere. Cui etiam in oratione quotidiana Dominica dicebat: Dimitte nobis debita noſtra, ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris. Cuiuſdam quoque coëpiſcopi, & familiariſſimi ſui amici, in extremis vitæ de talibus frequentiſſimum referebat dictum: ad quem cùm viſitandum iam morti appropinquantem venitaſſet, & ille manuum geſtu ſe de ſeculo exiturum ſignificaret, atque à ſe illi eſſet reſponſum, adhuc eum eccleſiæ neceſſarium viuere poſſe, illum ne putaretur huius vitæ teneri cupiditate, reſpondiſſe ei: Si nunquam, bene; ſi aliquando, quare non modò? Et talem ſententiam mirabatur & laudabat hominem protuliſſe, Deum quidem timentem, verumtamen in villa natum & nutritum, ſed non multa lectionis eruditum ſcientia. † Illud etiam cuiuſdam ægrotantis dictum afferebat epiſcopi, de quo in Epiſtola ſua quam de mortalitate ſcripſit ſanctus martyr Cyprianus, ita retulit, dicens: Cùm quidam de collegis, & conſacerdotibus noſtris infirmitate defeſſus & de appropinquante morte ſollicitus, commeatum ſibi precaretur, aſtitit deprecanti, & iam penè morienti iuuenis honore & maieſtate venerabilis, ſtatura celſus & clarus aſpectu, quem aſtantem ſibi vix poſſet humanus aſpectus oculis carnalibus intueri, niſi quòd talem videre iam poterat de ſeculo receſſurus. Atque ille non ſine quadam animi & vocis indignatione infremuit, & dixit: Pati timetis, exire non vultis, quid faciam vobis?

al. inſtituto

Nec habet in vita D. Ambroſij per Paulinum presbyterũ diſcipulũ eius conſcripta.

al. præmiſiſſe.

al. magis confidere habebat. Cui.

Matth. 6.

al. contra illum ſcilicet ſenſum ægrotantis epiſcopi de quo.

D. Cyprianus ſerm. de mortalitate.

CAPVT XXVIII. Quæ ante obitũ.

ANTE proximum verò diem obitus ſui à ſe dictatos, & editos recenſuit libros, ſiue eos quos primo tempore conuerſionis ſuæ adhuc laicus, ſiue quos presbyter, ſiue quos epiſcopus dictauerat, & quæcunque in his recognouit aliter quàm ſeſe haberet eccleſiaſtica regula à ſe fuiſſe dictata & ſcripta, cùm adhuc eccleſiaſticum vſum minus ſciret, minúſque intelligeret, à ſemetipſo & reprehenſa & correcta ſunt. Vnde etiam duo conſcripſit volumina, quorum eſt titulus, De recenſione librorum. Præreptos etiam ſibi quoſdam libros ante diligentiorem emendationem a nonnullis fratribus conquerebatur, licet eos poſtmodum emendaſſet. Imperfecta etiam quędam librorum ſuorum præuentus morte dereliquit. Qui que prodeſſe omnibus volens, & valentibus multa librorum legere & non valentibus, ex vtroque diuino Teſtamento veteri & nouo præmiſſa præfatione præcepta diuina ſeu vetita ad vitæ regulam pertinentia excerpſit, atque ex his vnum codicem fecit: vt qui vellet legeret, atque in eo vel quàm obediens Deo inobediénſue eſſet, agnoſceret: & hoc opus voluit Speculum appellare. Verùm breui conſequenti tempore diuina voluntate & poteſtate prouenit, vt manus ingẽs diuerſis B telis armata & bellis exercitata, immanium hoſtium VVandalorum & Alanorum commixtam ſecum habens Gothorum gentem, aliarúmque diuerſarum gentium perſonas, ex Hiſpaniæ partibus tranſmarinis nauibus Africæ influxiſſet & irruiſſet: vniuerſáque per loca Mauritaniarum etiam ad alias noſtras tranſiens prouincias, & regiones, omni ſæuiens crudelitate & atrocitate, cuncta quæ potuit expoliatione, cædibus diuerſiſque tormentis, incendiis, aliiſque innumerabilibus & infandis malis depopulata eſt, nulli ſexui, nulli parcens ætati, nec ipſis Dei ſacerdotibus vel miniſtris, nec ipſis eccleſiarum ornamentis ſeu inſtrumentis vel ædificiis. Et hanc ferociſſimã hoſtium graſſationem & vaſtationem, ille homo Dei, & factam fuiſſe & fieri, non vt cæteri homines ſentiebat & cogitabat: ſed altiùs & profundiùs ea conſiderans, & in his animarum præcipuè, vel pericula vel mortes præuidens, ſolito amplius (quoniam, vt ſcriptum eſt, C Qui apponit ſcientiam, apponit dolorem, & cor intelligens [quaſi] tinea oſſibus,) fuerunt ei lacrymæ panes die ac nocte, amariſſimámque & lugubrem præ cæteris ſuæ ſenectutis iam pene extremam ducebat ac tolerabat vitam. Videbat enim ille homo Dei ciuitates excidio perditas pariter cum ædificiis, villarúmque habitatores, alios hoſtili nece extinctos, alios effugatos atque diſperſos: Eccleſias ſacerdotibus ac miniſtris deſtitutas, virginéſq. ſacras & quoſque continentes vbique diſſipatos: & in his alios defeciſſe tormẽtis, alios gladio interemptos eſſe, alios in captiuitate perdita animi & corporis integritate ac fidei, malo more ac duro hoſtibus deſeruire. Cernebat etiã hymnos Dei & laudes de eccleſiis deperiſſe, ædificia eccleſiarum quamplurimis locis ignibus concremata eſſe, ſollennia quoque quæ Deo debentur de propriis locis defeciſſe: ſacrificia ac Sacramenta diuina vel non quęri, vel quærenti qui tradat non facilè reperiri: in ipſas montium ſyluas & cauernas petrarum & ſpeluncas D confugientes, vel ad quaſcunque munitiones, alios fuiſſe expugnatos & interfectos, alios neceſſariis ſuſtentaculis euolutos atque priuatos, vt fame contabeſcerent: ipſóſque eccleſiarum præpoſitos & clericos, qui ſortè Dei beneficio vel eos non incurrerant, vel incurrentes euaſerant, rebus omnibus expoliatos atque nudatos egentiſſimos mendicare, nec eis omnibus ad omnia quibus fulciendi eſſent ſubueniri poſſe. Vix tres ſuperſtites videbat ex innumerabilibus eccleſiis, hoc eſt Carthaginenſem, Hipponenſem & Cirtenſem, quæ Dei beneficio exciſæ non ſunt, & earum permanent ciuitates, & diuino & humano fultæ præſidio; licet poſt eius obitum vrbs Hipponenſis incolis deſtituta ab hoſtibus fuerit concremata. Et ſe inter hæc mala cuiuſdam ſapientis ſententia conſolabatur, dicens: Non erit magnum quòd cadunt ligna & lapides, & moriuntur mortales.

Retractationũ libri.

Speculum.

Vandalorum irruptio.

Eccl. 1.

Pſal. 41.

Apophthegma.

Hæc

Hæc ergo omnia ille, vt erat altè ſapiens, quotidie vberrim flebat. Accreuitque mœroribus & lamentationibus eius, vt etiam adhuc in ſuo ſtatu conſiſtentem ad eandem Hipponenſium regionum ciuitatem ab iiſdem hoſtibus veniretur obſidendam: quoniam in eius tunc defenſione fuerat cóſtitutus comes quidam Bonifacius cum Gothorum quondam fœderatus exercitu, quam vrbem ferme quatuordecim menſibus concluſam obſederunt: nam & litus illi marinum interclusione abſtulerunt. Quò etiam noſipſi de vicino cũ aliis noſtris coëpiſcopis confugeramus, in eadémque omni obſidionis tempore fuimus. Vbi nobiſcum ſuper his infortuniis ſæpiſſimè loquebamur, & Dei tremenda iudicia præ oculis noſtris poſita conſiderabamus, dicentes, Iuſtus es Domine, & rectum iudicium tuum. Paritérque dolentes, gementes & flentes orabamus miſerationum patrem & Deum omnis conſolationis, vt de eadem nos tribulatione ſubleuare dignaretur.

Pſal. 118.
2 Cor. 1.

CAPVT XXIX. *Mors in extremis.*

ET fortè prouenit vt vnà cum eodem ad menſam conſtitutis, & inde confabulantibus cœperit coram nobis dicere: Noueritis me hoc tempore noſtræ calamitatis id Deũ rogare, vt aut hanc ciuitatem ab hoſtibus circumdatam liberare dignetur, aut ſi aliud ei videtur, ſuos ſeruos ad perferendam ſuam voluntatem fortes faciat, aut certè vt me de hoc ſeculo ad ſe accipiat. Quæ ille dicens nóſque inſtruens, deinceps cum eodem & nos cum noſtris omnibus, & ipſi qui in eadem fuerant ciuitate, à ſummo Deo ſimiliter petebamus. Et ecce tertio illius obſidionis menſe decubuit lecto febribus fatigatus, & illa vltima exercebatur ægritudine. Nec ſuum ſanè Dominus famulum fructu ſuæ precis fraudauit. Nam & ſibiipſi & eidem ciuitati quod lacrymoſis depopoſcit precibus, in tempore impetrauit. Noui quoque eundem & presbyterum, & epiſcopum, pro quibuſdã energumenis patientibus vt oraret rogatum, eúmque in oratione lacrymas fundentem Deum rogaſſe, & dæmones ab hominibus receſſiſſe. Itémque ad ægrotantem & lecto vacãtem quendam cum ſuo ægroto veniſſe, & rogauiſſe vt eidem manum imponeret quò ſanus eſſe poſſet: eúmque reſpondiſſe, ſi aliquid in his poſſet, ſibi hoc vtique primitùs præſtitiſſet: & illum dixiſſe viſitatum ſe fuiſſe, ſibique per ſomnium dictũ eſſe, Vade ad Auguſtinum epiſcopum, vt eidem manum imponat, & ſaluus erit. Quod dum comperiſſet, facere non diſtulit, & illum infirmũ continuò Dominus ſanum ab eodem diſcedere fecit.

CAPVT XXX. *Conſilium an hoſtibus aduentantibus ex eccleſiis epiſcopis recedendum ſit.* *al. Tiabennenſis.*

INTEREA reticendum minimè eſt, cùm memorati impenderent hoſtes, à ſancto viro quoque noſtro coëpiſcopo Thabennenſis eccleſiæ Honorato, literis fuiſſe conſultum, verum nam illis aduentantibus ex eccleſiis epiſcopis vel clericis recedendũ eſſet, an non. Eique reſcriptis inſinuaſſe quid magis ab illis Romaniæ euerſoribus eſſet metuẽdum. Quam eius epiſtolã huic ſcripturæ inſerere volui. Eſt enim ſacerdotum Dei, & miniſtrorũ moribus valde vtilis & neceſſaria. Iſto modo reſcriptum eſt ad eundem ab eodem: Sancto fratri & coëpiſcopo Honorato, Auguſtinus in Domino ſalutem. Charitati tuæ miſſo exemplo epiſtolæ quam fratri Quoduultdeo noſtro coëpiſcopo ſcripſi, putabã me hoc onere caruiſſe quod mihi impoſuiſti, quærendo cóſilium quid in iis periculis quæ in tẽpora noſtra venerunt, facere debeatis: quamuis enim epiſtolam, &c.

Epiſtola reliquum conſequentis, etiam ſi ipſa pene integra proliximus: extat inter epiſtolas 180. tom. 2.

CAPVT XXXI. *Mors & ſepultura.*

SANE ille ſanctus in vita ſua prolixa pro vtilitate ac felicitate ſanctæ eccleſiæ catholicę diuinitùs condonata, vixit annis LXXVI. in clericatu autem vel epiſcopatu annis fermè XL. Dicere autem nobis inter familiaria colloquia conſueuerat, poſt perceptum baptiſmum etiam laudatos Chriſtianos, & ſacerdotes abſque digna & competenti pœnitẽtiã exire de corpore non debere. Quod etiam ipſe fecit vltima qua defunctus eſt ægritudine: nam ſibi iuſſerat Pſalmos Dauidicos, qui ſunt pauciſſimi de pœnitentia ſcribi, ipſóſque quaterniones iacens in lecto contra parietem poſitos diebus ſuæ infirmitatis intuebatur, & legebat, & iugiter ac vbertim flebat: & ne intẽtio eius à quoquam impediretur, ante dies fermè decẽ quàm exiret de corpore, à nobis poſtulauit præſentibus, ne quis ad eum ingrederetur, niſi iis tantum horis quibus medici ad inſpiciendum intrarent, vel cùm ei inferretur refectio. Et ita obſeruatum ac factum eſt, & omni illo tempore orationi vacabat. Verbum Dei vſque ad ipſam ſuam extremam ægritudinem impræternmiſſè, alacriter & fortiter, ſana mente, ſanóq. conſilio in eccleſia prędicauit. Membris omnibus ſui corporis incolumis, integro aſpectu atque auditu; &, vt ſcriptum eſt, nobis aſtantibus & videntibus ac cum eo pariter orantibus, obdormiuit in pace cum patribus ſuis, enutritus in bona ſenectute: & nobis coràm poſitis pro eius commendanda corporis depoſitione, ſacrificium Deo oblatum eſt, & ſepultus eſt. Teſtamentum autẽ nullũ fecit, quia vnde faceret pauper Chriſti non habuit. Eccleſiæ bibliothecam & omnes codices diligenter poſteris cuſtodiendos ſemper iubebat. Si quid verò eccleſia, vel in ſumptibus, vel in ornamentis habuit, fideli presbytero qui ſub eodem domus eccleſiæ curam gerebat, dimiſit. Nec ſuos conſanguineos, vel in propoſito vel extra conſtitutos, in ſua vita & morte vulgi more tractauit. Quibus dum adhuc ſupereſſet, id ſi opus fuit, quod & cæteris erogauit, non vt diuitias haberent, ſed vt aut non, aut minus egerent. Clerum ſufficientiſſimum, & monaſteria virorum ac feminarum cõtinentium, cum ſuis præpoſitis plena, eccleſiæ dimiſit, vnà cum bibliothecis libros, & tractatus vel ſuos vel aliorum ſanctorũ habentibus, in quibus dono Dei qualis quantúſque in eccleſia fuerit noſcitur, & in his ſemper viuere à fidelibus inuenitur. Iuxta quod etiã ſecularium quidam poëtarum, ſuis iubens quo ſibi tumulum mortuo in aggere publico collocarent, pro epigrammate finxit, dicens,

Pſalmos pœnitentiales.
Sacrificium pro mortuis oblatum.
Bibliotheca.
Monaſteria.
al. grammate.
Epitaphium.

Viuere poſt obitum vatem vis noſſe viator,
Quod legis ecce loquor, vox tua nempe mea eſt.

Et in ſuis quidem ſcriptis ille Deo acceptus & charus ſacerdos, quantum lucẽte veritate videre conceditur, rectè ac ſanè, fidei, ſpei & charitatis catholicæ eccleſiæ vixiſſe manifeſtatur. Quod agnoſcunt qui eundem de diuinis ſcribentem legentes proficiunt. Sed ego arbitror plus ex eo proficere potuiſſe, qui eum & loquentem in eccleſia pręſentem audire & videre potuerunt, & eius præſertim inter homines conuerſationem non ignorauerũt. Erat enim non ſolùm eruditus ſcriba in regno cælorum, de theſauro ſuo proferens noua & vetera, & vnus negotiatorum, qui inuẽtam pretioſam margaritam, quæ habebat venditis, comparauit, verũ etiam ex iis ad quos ſcriptum eſt, Sic loquimini, & ſic facite: & de quibus Saluator dicit, Qui fecerit & docuerit ſic homines, hic magnus vocabitur in regno cęlorum. Pro autem impẽdio veſtram charitatem, qui hæc ſcripta legitis, vt mecũ omnipotenti Deo gratias agatis, Dominúmque benedicatis qui tribuit mihi intellectum, vt hæc in notitiam & pręſentium & abſentium præſentis temporis & futuri hominũ, & vellem deferre, & valuiſſem: & mecum ac pro me oretis, vt illius quondam viri, cum quo annis fermè quadraginta Dei dono abſque amara vlla diſſenſione familiariter ac dulciter vixi, & in hoc ſeculo æmulator & imitator exiſtam, & in futuro omnipotentis Dei promiſſis cum eodem perfruar. Amen.

Matth. 13.
Iacobi 2.
Matth. 5.

FINIS.

INDICVLVS LIBRORVM S. AVGVSTINI HIPPONENSIS EPISCOPI, EDITVS A POSSIDIO CALAMENSI EPISCOPO.

Contra Paganos.

Cap. I. DE Academicis, libri tres.
De vera religione, liber vnus.
De Ordine, libri duo.
Quæſtio, Vtrum anima à ſeipſa ſit, [libri tres.]
De animæ immortalitate, liber vnus.
Quæſtio alia, Vtrũ à Deo authore ſit homo deterior. libri quatuor.
De vtilitate credendi, liber vnus.
Item alia quæſtio, Vtrum corporeis ſenſibus percipi veritas poſſit.
Itẽ alia quæſtio, Quare Chriſtus de fœmina natus ſit.
Item alia quæſtio, de filio Dei.
Item alia quæſtio, de Deo & creatura.
Item alia quæſtio, de patre & filio.
Item alia quæſtio, de prouidentia.
Item alia quæſtio, quare Deus mundum facere voluerit.
Item alia quæſtio, Vtrũ aliquid ſit ſurſum aut deorſum vniuerſo.
Item alia quæſtio, Vtrum rem vllam alius alio magis
al. infinitã eſt intelligentiam. intelligat. Atque ita eiuſdem rei per † infinita eat intelligentia.
Item alia quæſtio, Quemadmodum Dei ſapientia Dominus Ieſus Chriſtus, & in vtero matris fuerit, & in cælis.
Item alia quæſtio, Quare tanto pòſt venit Dominus Ieſus Chriſtus.
Item alia quæſtio, de credibilibus.
De conſenſu Euangeliſtarum, libri quatuor.
Quæſtiones contra Porphyrium expoſitæ ſex, hoc eſt, De reſurrectione. De tempore Chriſtianæ religionis. De ſacrificiorum diſtinctione. Ex eo quod Dominus dicit, In qua mẽſura menſi fueritis, remetietur vobis. De filio Dei ſecundum Salomonem. De Iona propheta.
De diuinatione dæmonum, liber vnus.
De ciuitate Dei, libri viginti duo.

Epiſtolæ contra quos ſuprà.

Ad Maximum Maudarenſem Paganum.
Fratribus Carthaginenſibus.
Madaurenſibus.
Dioſcoro.
Voluſiano.
Marcellino.
Macedonio de interceſſionibus epiſcoporum.
Item ipſi, de veris virtutibus.
Longiniano, duæ.

Tractatus aduerſus quos ſuprà.

Exhortatio ad fidem.
De timore Dei.
De parentalibus.
De defectu Solis.
Item de Epiphania, duo.
Contra quos ſuprà, duo.
De Kalendis Ianuarij, contra quos ſuprà.
De reſurrectione, tractatus duo.
De lectione Actuum Apoſtolorum, vbi Epicurei & Stoici philoſophi cum apoſtolo Paulo contulerunt de teſtimoniis Scripturarum contra Donatiſtas & idola.

Contra Mathematicos.

Quæſtio aduerſus quos ſuprà.
Epiſtola ad Lampadium.

Contra Iudęos.

Quæſtio de Iudæis.
Item alia quæſtio de annis quadraginta ſex ædificati templi.
Epiſtola ad Aſellicum epiſcopũ, de cauendo Iudaiſmo.
Aduerſus quos ſuprà, tractatus duo.

Contra Manichæos. Caput II.

De moribus eccleſiæ catholicæ, & de moribus eorũ, libri duo.
De duabus animabus, liber vnus.
Vnde malum, & de libero arbitrio, libri tres.
Acta contra Fortunatum Manichæum, liber vnus.
In Geneſin contra Manichæos, libri duo.
Contra epiſtolam Fundamenti, liber vnus.
Contra Adamanti calumnias, quæſtiones diuerſæ, numero, octoginta octo.
Quæſtiones de libero arbitrio.
Item quæſtio de malo.
Item alia quæſtio, vtrum corpus à Deo ſit.
Item alia quæſtio, Non fuiſſe corpus Domini noſtri Ieſu Chriſti phantaſma.
Item quæſtio, Vtrum Deus mali author non ſit.

Item

Item quæſtio, Deum non pati neceſſitatem.

Item quæſtio, Vtrum & peccatum & rectè factum in libero ſit voluntatis arbitrio, quod ita eſſe, omnino veriſſimum eſt.

Item quæſtio, de cruce Chriſti.

Item quæſtio, Cùm animarum natura ſit vna, vnde hominum diuerſæ voluntates?

Item quæſtio, quare filius Dei in homine apparuit, & Spiritus ſanctus in columba?

Item quæſtio, quare filij Iſraël ſacrificabant viſibiliter pecorum victimis.

Item alia quæſtio, De homine facto ad imaginem & ſimilitudinem Dei.

Item alia quæſtio, De eo quod dictum eſt, Pœnitet me hominem feciſſe.

Item quæſtio, De auro & argento quod ab Ægyptiis Iſraëlitæ acceperunt.

Item quæſtio, de eo quod ſcriptum eſt, Sexaginta ſunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adoleſcentulæ quarum non eſt numerus.

Item quæſtio de eo quod ſcriptum eſt, Et habitu inuentus vt homo.

Contra epiſtolam Secundini Manichæi.

Acta habita cum Felice Manichæo, libri duo.

De natura boni, liber vnus.

Contra Fauſtum Manichæum quæſtiones diuerſæ, libri triginta tres.

Epiſtola ad Honoratum.

Tractatus aduerſus memoratos.

De, In principio fecit Deus cælum & terram, & , In principio erat verbum.

Ex eo quod in Aggæo propheta ſcriptum eſt, Meum eſt aurum, & meum eſt argentum.

Contra quos ſuprà, de ſacrificiis ſpiritualibus.

Contra quos ſuprà, de die Domini ſecundum Sophoniam prophetam.

Contra quos ſuprà, ex eo quod ſcriptum eſt in Iob, Venerunt angeli in conſpectu Dei, & diabolus in medio eorum. & ex Euangelio, Beati mundo corde, quoniam ipſi Deum videbunt.

Contra Priſcillianiſtas.

Ad Oroſium, liber vnus.

[Quæſtio contra Priſcillianiſtas.]

Ad Optatum epiſcopum, de anima, epiſtolæ duæ.

CAPVT XLI.

Aduerſus Donatiſtas.

Pſalmus A b c darius.

Contra epiſtolas Donati heretici, liber vnus.

Contra ſupraſcriptos, liber vnus.

Contra epiſtolam Parmeniani epiſcopi, libri tres.

De Baptiſmo, libri ſeptem.

Contra partem epiſtolæ Petiliani, liber vnus.

Contra plenariam eiuſdem epiſtolam, liber vnus.

Contra ſecundam epiſtolam eiuſdem, liber vnus.

Contra epiſtolam Vincentij Donatiſtæ & Rogatiſtæ, liber vnus.

Contra quo clàm hoc ſermonis ſumptum eſt à ſupraſcriptis, liber vnus.

Contra epiſtolam Creſconij grammatici, libri quatuor.

Contra quod attulit Centurius à ſupraſcriptis, liber vnus.

De vnico baptiſmo contra Petilianum, ad Conſtantinum, liber vnus.

De Maximianiſtis contra ſupraſcriptos, libri tres.

Breuiationes geſtorum de collatione facta contra ſupraſcriptos Donatiſtas, libri tres.

Poſt collationem contra ſupraſcriptos Donatiſtas, liber vnus.

De correctione Donatiſtarum, liber vnus.

Ad Emeritum, epiſcopum Donatiſtarum, liber vnus.

Reſponſionum contra epiſtolas duas Gaudentij epiſcopi Donatiſtarum, liber vnus.

Epiſtola contra quos ſuprà, ad catholicos fratres, liber vnus.

Ianuario, primati partis Donati.

Primiano commonitorium.

Macrobio, duæ.

Vincentio, vna.

Ad Proculeanum, quatuor.

Ad Emeritum, duæ.

Ad Criſpinum, quatuor.

Ad Euſebium, duæ.

Thianenſibus, duæ.

Conſtantinienſibus, vna.

Donato [presbytero] Mutugennenſi.

Creſconio Grammatico.

Feſto commonitorium contra ſupraſcriptos.

Epiſtola ad Maximianum, eorum epiſcopum.

Clericis qui ex parte Donati ſunt conuerſi.

Ad Dulcitium tribunum, contra ſupraſcriptos.

Ad Gaudentium, Donatiſtarum epiſcopum, epiſtola vna.

Tractatus contra Donatiſtas.

De traditione in perſecutionibus, & falſo baptiſmate, tractatus tres.

Item contra ſupraſcriptos, vnus.

De iis qui ſe cogi ad vnitatem conqueruntur.

De bono vnitatis Eccleſiæ.

Item de duabus mulieribus de paruulo diſceptantibus, contra ſupraſcriptos.

Siniti habitus de teſtimoniis Scripturarum, contra ſupraſcriptos, & contra idola.

Per natalem ſancti Saluij martyris, contra ſupraſcriptos, quia non homines baptizant, ſed Chriſtus.

De Baptiſmo contra ſupraſcriptos † breuiſſimus, liber vnus. al. breuiſſimum.

CAPVT IIII.

Contra Pelagianiſtas.

De baptiſmo paruulorum ad Marcellinum, libri duo.
Et epiſtola ad ipſum.
De peccatorum meritis & remiſſione.
De ſpiritu & litera ad Marcellinum, liber vnus.
De natura & gratia, liber vnue.
Ad epiſcopos Eutropium & Paulum, de perfectione iuſtitiæ hominis, liber vnus.
Contra geſta Pelagij, liber vnus.
Contra Pelagium & Cæleſtinum, de gratia Chriſti, & de peccato originali, libri duo, ad Pinianum, Albinum, & Melaniam.
Contra quæſtiones Pelagianiſtarum, liber vnus.
Ad Valerium, de nuptiis & concupiſcentia, liber vnus.
Ad papam Bonifacium contra ſupraſcriptos, libri quatuor.
Contra Iulianum, libri ſex.
Epiſtolæ ad Sixtum presbyterum, contra ſupraſcriptos, duæ.
Ad Mercatorem epiſcopum, contra eoſdem, vna.
Tractatus de baptiſmo paruulorum.
Ad Valentinum monachum, de gratia & libero arbitrio, liber vnus.
Item ad quem ſuprà, de gratia & correptione, liber vnus.
Item contra ſecundam Iuliani reſponſionem, imperfectum opus.

CAP. V.

Contra Arrianos.

De Trinitate, quæſtio.
Quæſtio, de ſemper nato.
Quæſtio, de æqualitate filij.
Item alia, de eo quod ſcriptum eſt, Tunc & ipſe filius ſubiectus erit ei, qui illi ſubiecit omnia.
De Trinitate, libri quindecim.
Contra ſupraſcriptos Arrianos, ad Paſcentium, liber vnus.
Epiſtola ad eundem contra quæſtiones diuerſas, contra ſupraſcriptos.
Epiſtola ad Heluidium.
Ad Therentianum, vna.
Ad Maximinum, vna.

Tractatus diuerſi aduerſus ſupraſcriptos, qui filium inæqualem patri eſſe contendunt.

Ex Euangelio Ioannis, Non poteſt filius facere quicquam, niſi quod viderit patrem facientem.
Ex eodem Ioanne, Pater enim diligit filium, & omnia demonſtrat ei.
Item de Trinitate.
De, In principio erat verbum.
Collatio cum Maximino Arrianorum epiſcopo.
Ad quem ſuprà, libri duo.
De hæreſibus ad Quoduultdeum diaconum, imperfectum opus.
Aduerſus Apollinariſtas, quæſtio.

CAPVT VI.

Diuerſi libri vel tractatus, vel epiſtolæ, ad vtilitatem omnium ſtudioſorum conſcriptæ.

De beata vita, ad Theodorum, liber vnus.
Soliloquiorum, libri duo.
De Grammatica, liber vnus.
De Muſica, libri ſex.
Cæterarum diſciplinarum principia, libri quinque, id eſt, de Dialectica, de Rhetorica, de Geometria, de Arithmetica, de Philoſophia.
De animæ quantitate, liber vnus.
De agone Chriſtiano, liber vnus.
De Magiſtro, liber vnus.
De fide vel ſymbolo, liber vnus.
De ſermone Euangelij in monte, libri duo.
Quædam expoſitio epiſtolæ omnis ad Galatas, liber vnus.
Quæſtio, quæ ſit cauſa vt ſit homo deterior.
Item quæſtio, vtrum animal irrationale beatum eſſe poſſit.
Item quæſtio, quæ propriè in animāte anima dicatur.
Item quædam expoſitio in epiſtolam ad Romanos, libri duo.
Item quæſtio, vtrum anima per ſe moueatur.
Item quæſtio, de mente mundanda ad videndum Deum.
Item quæſtio, quo documento conſtet homines beſtiis excellere.
Item quæſtio, de intellectu.
Item quæſtio, de ſcientia Dei.
Item quæſtio, de loco Dei.
Item quæſtio, de ira Dei.
Item quæſtio, de differentiis peccatorum.
Item quæſtio, vtrum omnia in vtilitatem hominis creata ſunt.
Item quæſtio, quemadmodum virtutes animæ à Cicerone diuiſæ ac definitæ ſunt.
Item quæſtio, de metu.
Item quæſtio, vtrum non aliud amandum ſit quàm metu carere.
Item quæſtio, quid amandum ſit.
Item quæſtio, de nutrienda charitate.
Item quæſtio, de conformatione animæ.
Item quæſtio, de alimentis.
Item quæſtio, cùm omnia Deus fecerit, quare non æqualiter fecerit.
Item quæſtio, vtrum aliquando cogitationes noſtras videre poſſimus.
Item de eo quod ſcriptum eſt, Mihi autem adhærere Deo bonum eſt.
Item quæſtio, de centū quinquaginta tribus piſcibus.

Item

Item quæſtio, de Ioanne Baptiſta.

Item quæſtio, de decem virginibus.

Item quæſtio, De die autem & hora nemo ſcit, neque angeli cælorum, neque filius hominis, niſi pater ſolus.

Item quæſtio, de eo quod ſcriptum eſt in Euangelio, turbam Dominum in monte paviſſe de panibus quinque.

Item quæſtio ad id quod ſcriptum eſt in Euangelio, quòd baptizabat plures Chriſtus, quàm Ioannes; quanquam non ipſe baptizaret, ſed diſcipuli eius.

Item quæſtio, de verbo.

Item quæſtio, de muliere Samaritana.

Item quæſtio, de reſurrectione Lazari.

Item quæſtio, de eo quod ſcriptum eſt, An ignoratis, fratres, (ſcientibus enim legem loquor,) quia lex dominatur homini, in quantum tempus viuit; vſque ad eum locum in quo ſcriptum eſt, Viuificabit & mortalia corpora veſtra per inhabitantem ſpiritum eius in vobis.

Item quæſtio, de eo quod ſcriptum eſt, Exiſtimo enim quòd indignæ ſint paſſiones huius temporis ad futuram gloriam, quæ reuelabitur in vobis; vſque ad id quod dictum eſt, Spe enim ſalui facti ſumus.

Item quæſtio de eo quod ſcriptum eſt, O homo tu quis es, qui reſpondeas Deo?

Item quæſtio de eo quod Apoſtolus ait, Abſorpta eſt mors in victoria, vbi eſt mors contentio tua? vbi eſt mors aculeus tuus? aculeus autem mortis peccatum eſt, virtus autem peccati lex.

Item quæſtio de eo quod ſcriptum eſt, Inuicem onera veſtra portate, & ſic adimplebitis legẽ Chriſti.

Item quæſtio, de temporibus æternis.

Item quæſtio de eo quod ſcriptum eſt in epiſtola Pauli ad Coloſſenſes, In quo habemus redemptionem, remiſſionem peccatorum, qui eſt imago Dei inuiſibilis.

Item quæſtio, de eo quod apoſtolus Iacobus ait, Vis autem ſcire, ô homo inanis, quia fides ſine operibus otioſa eſt?

Item quæſtio de timore, vtrum peccatum ſit.

Item quæſtio, de pulchritudine ſimulachrorum.

Item quæſtio, quare magi Pharaonis fecerunt quædam miracula, ſicuti Moyſes famulus Dei.

Item quæſtio, de Quadrageſima & Quinquageſima.

Item quæſtio, de hæreditate Dei.

Item quæſtio de eo quod ſcriptum eſt, Quem enim diligit Dominus, corripit; flagellat autem omnem filium quem recipit.

Item quæſtio, de coniugio.

De doctrina Chriſtiana, libri quatuor.

Ad Simplicianum, de diuerſis quæſtionibus, libri duo.

Reſponſio obiectis Hilarij, liber vnus.

Annotationes Euangeliorum, libri duo.

Annotationes in Iob, liber vnus.

Ad inquiſitiones Ianuarij reſponſio, libri duo.

Confeßionum, libri tredecim.

Catechiſmi, liber vnus.

De opere monachorum ad Aurelium epiſcopum, liber vnus.

Epiſtola Iacobi expoſita non tota, liber vnus.

De vetere Teſtamento, aliqua expoſita.

De ſancta virginitate, liber vnus.

De bono cõiugali, liber vnus.

De Geneſi ad literam, libri duodecim.

Quaternio vnus, quem propria manu S. epiſcopus Auguſtinus initiauit.

Quæſtiones de vetere Teſtamento, in libris triginta tribus.

Contra Hilarium de canticis ad altare, liber vnus.

De gratia noui Teſtamenti ad Honoratum, liber vnus.

De fide & operibus, liber vnus.

De videndo Deo, ad Paulinam, liber vnus.

De perfectione iuſtitiæ hominis, liber vnus.

De origine animæ ad ſanctum Hieronymum, liber vnus.

De ſententia Iacobi apoſtoli ad eundem, liber vnus.

De præſentia Dei ad Dardanum, liber vnus.

Ad Caſulanum, de ieiunio Sabbati.

Ad Victorem de animæ natura & eius origine, libri quatuor.

Ad Pollentium, de incompetentibus nuptiis, libri duo.

Contra aduerſarium Legis & Prophetarum, libri duo.

Aduerſus mendacium, liber vnus.

Ad Laurentium, de ſpe, fide & charitate, liber vnus.

Pſalmi expoſiti, à primo vſque ad triceſimum ſecundum. Ex his in populo tractati ſunt, Decimus quartus, decimus quintus, viceſimus primus, viceſimus ſextus, triceſimus, triceſimus primus, triceſimus ſecundus, triceſimus tertius.

Item alij dictati, id eſt, † ſexageſimus octauus, ſeptuageſimus primus, ſeptuageſimus ſeptimus, ſeptuageſimus octauus, octuageſimus ſecundus, † octuageſimus ſextus, octuageſimus octauus, centeſimus quartus, centeſimus quintus, centeſimus ſeptimus, centeſimus octauus, centeſimus decimus, centeſimus vndecimus, centeſimus duodecimus, centeſimus decimus tertius, centeſimus decimus quartus, centeſimus decimus quintus, coniunctis ſibi centeſimo decimo ſexto, centeſimo decimo ſeptimo, centeſimo triceſimo quinto, centeſimo quinquageſimo. al. 67, 72. al. 81, 89.

Reliqui omnes, excepto centeſimo decimo octauo in populo diſputati ſunt, numero nonaginta ſeptem. compl. 118.

Fiunt ergo tractatus Pſalmorum in populo habiti, numero centum viginti tres, quia centeſimus viceſimus primus ibi eſt expoſitus.

Tractatus de Euangelio Ioannis, à capite vſque ad finem, in codicibus ſex.

CAPVT VII.

Epiſtolæ.

Ad Nebridium, decem.
Ad Hermogenianum.
Ad Zenobium.
Ad Firminum.
Ad Caleſtinum.
Antonino.
Saturnino.
Thalaſio & Valentino.
Rumachio.
Caio.
Licentio.
Deſiderio.
Valerio epiſcopo.
Donato.
Lato.
Cratoni & aliis Carthaginenſibus.
Maximo epiſcopo.
Profuturo.
Præſidio.
Victori presbytero de campo Bullenſi.
Anaſtaſio.
Sebaſtiano Monacho.
Conſentio.
Bonifacio epiſcopo.
Romaniano.
Item ipſi.
Paulo epiſcopo.
Plebi propriæ.
Item ipſi.
Aurelio epiſcopo.
Item ipſi.
Item ipſi.
Alipio epiſcopo.
Item ipſi.
Deogratias presbytero.
Ad S. Hieronymum, ſex.
Ad S. Paulinum, octo.
Seuerino.
Generoſo.
Armentario & Paulinæ.
Iouino & Iouiniano, & cæteris.
Euodio, epiſtolæ tres.
Probæ, de orando Deo.
Item ipſi, duæ.
Item ipſi, & Iulianæ, de velatione Demetriadis.
Iulianæ, de ſancta viduitate.
Honorato, tres.
al. Nectario, quatuor. *Flacciano †Eumotario, quatuor.*
Cæciliano.
Publicolæ, duæ.
Orontio.
Olympio.
Cornelio.
Donato.
Plebi propriæ, duæ.
Paulo epiſcopo.
Item Paulo ſupraſcripto.
Theodoro.
Creſcenti.
Victorino.
Celeri.
Cæciliano.
Seuero epiſcopo.
Nouato epiſcopo.
Felici.
Adeodato.
Catulino.
Euſebio.
Fauſto & Pelagiæ.
Aurelio epiſcopo.
Placentino epiſcopo.
Eleuſianæ.
Seuero.
Memori epiſcopo.
Aſello.
Æmilio.
Theodoro & Feliciſſimo.
Aproniano & Auitæ.
Florentinæ.
Marinianæ.
Innocentio epiſcopo.
Imperatoribus.
Stiliconi.
Præfectis Italiæ.
Creſcenti epiſcopo.
Alipio epiſcopo.
Reſtituto diacono.
Macario.
Donnioni.
Viuentio presbytero.
Delphino.
Innocentio epiſcopo.
Pammachio.
Agrippino.
Plebi Cataquenſi.
Item Aurelio epiſcopo.
Gerontio.
Maximiano.
Item Seuero epiſcopo.
Felici & Hilariano.
Item plebi propriæ.
Item ipſi.
Item ipſi.
Item Innocentio epiſcopo.
Maximo.

Burnio.
Presbyteris propriis.
Item Macario.
Theodolo.
Concordio.
Item Memorio epiſcopo.
Item Cratoni.
Item Seuero epiſcopo.
Nouato.
Mercurio Diacono.
Romano.
Item Æmilio presbytero.
Theodoro & Feliciſsimo, duas.
Oratori.
Item Aurelio epiſcopo, duas.
Firmo.
Muneri.
Repentino.
Lauritio.
Pelagaſio & Vagulo.
Ampelio epiſcopo.
Item Repentino.
Maximo.
Samſucio.
Poſsidio epiſcopo.
Protogeni & Thalaſio.
Item Protogeni.
Item Thalaſio.
Item Protogeni, duæ.
Item Aurelio epiſcopo.
Clericis à Carthagine.
Sebaſtiano Monacho.
Priſtino.
Auiſio.
Felici.
Geminiano.
Item Firmo ſupraſcripto.
Audaci Grammatico.
Agatio.
Creſconio.
Item Alypio epiſcopo.
Item Alypio.
Albinæ.
Apringio.
Item Criſtino.
Albinæ, Piniano & Melaniæ.
Romulo.
Pancario.
Florentino.
Creſconio.
Fortunato epiſcopo.
Item Generoſo.
Benenato epiſcopo, duas.
Ruſtico.
Quintiano.
Xantippo.
Item Aurelio epiſcopo.
Item Clero.
Caſtorio.
Item Alypio epiſcopo.
Item Seuero epiſcopo, duæ.
Italicæ.
Lampadio.
Fabiolæ.
Naucellioni.
Fratribus à Carthagine.
Redempto.
Fratribus Carthaginenſibus.
Item plebi propriæ.
Maximæ.
Ad Ediciam, epiſtola vna.
Ad Petrum & Abraham, vna.

Tractatus diuerſi. CAPVT VIII.

De charitate & timore caſto.
De ſpe.
De eo quod ſcriptum eſt, Iugum meum ſuaue eſt, & ſarcina mea leuis eſt.
De placendo & non placendo hominibus.
De eo quod ſcriptum eſt, Ille arguet mundum de peccato, de iuſtitia, & de iudicio.
Tractatus de Pſalmo triceſimo quarto, non toto.
De generationibus ſecundum Matthaeum.
De Iacob & Eſau.
De duobus cæcis.
De filio Abrahæ ducto ad ſacrificium.
Item de Abraham, vel eius filiis duobus.
De tribus virgis Iacob, & de Pſalmo viceſimo primo non toto.
De decem chordis.
De vtilitate agendæ pœnitentiæ.
De Goliath & Dauid, & de contemptu mundi.
De peregrinatione Chriſtianorũ, quæ in hac vita eſt.
De centum quinquaginta tribus piſcibus, ex Euangelio Ioannis.
De iudicio Salomonis inter duas mulieres meretrices, ad iuuenes.
De die octauarum infantium, duo.
De verſu Pſalmi, Deus canticum nouum cantabo tibi.
De cantico Eſaiæ.
De cantico Exodi.
De Pſalmo decimo ſeptimo, & Ioannis apoſtoli epiſtola.
De Pſalmo viceſimo primo, & epiſtola beati Petri apoſtoli.
De reſponſorio Pſalmi, Da nobis auxilium de tribulatione, & vana ſalus hominis.
Sermo in quo multæ propoſitæ ſunt quæſtiones, ſed vna ſoluta eſt.
Alius in quo quæſtiones propoſitæ ex Actibus Apoſtolorum, & Euangelio ſoluuntur.

De vo-

De vocatione apoſtoli Pauli, & commẽdatione Dominicæ orationis.
De eo quòd Petrus in mari titubauit.
De Pſalmo quadrageſimo quarto non toto.
De depoſitione Cyri epiſcopi Carthaginenſis.
De nouiſſimo die.
De Pſalmo ſeptuageſimo primo non toto.
De Pſalmo octuageſimo primo non toto.
De natali S. Ioannis.
De voce & verbo.
De Apoſtolo, Finis enim legis Chriſtus eſt.
De verſu Pſalmi nonageſimi primi.
De Euangelio, Si vos liberauerit, verè liberi eritis.
De venatoribus Dei & ſeculi.
De verſu Pſalmi centeſimi tertij.
al. 18. De muliere curua, †decem & ſeptem annos habẽs in infirmitate.
De eo quod ait in Eccleſiaſtico, Omne animal diligit ſimile ſibi, & omnis caro ad ſimilem ſibi coniungitur, & ſi communicabit lupus agno aliquando, ſic peccator iuſto.
De Apoſtolo vbi ait, Credenti in eum qui iuſtificat impium; &, Lex ſpiritualis eſt, ego autem carnalis ſum, &c.
De verſu Pſalmi quinquageſimi ſecundi[natale martyrum.]
De verſu Pſalmi ſexageſimi ſeptimi, Sicut deficit fumus, deficiant, &c.
Ex eo quod Apoſtolus ait, Secundum iuſtitiam quæ ex lege eſt, conuerſatus ſine querela. & de verſu Pſalmi centeſimi quadrageſim ſecundi.
De verſu Pſalmi viceſimi quarti, Vias tuas Domine demonſtra mihi, &c.
De verſu Pſalmi quadrageſimi primi, Quemadmodum ceruus deſiderat ad fontès aquarum, &c.
De verſu Pſalmi centeſimi noni, vbi ait, Tecum principium in die virtutis tuæ. & de Melchiſedec.
De Apoſtolo, Infelix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius?
De muliere quæ fluxum ſanguinis patiebatur. & de Ieremia, vbi ait, Accepit lumbare lineum, & abſcondit eum in petra.
Do Apoſtolo, Mortui enim eſtis, & vita veſtra abſcondita eſt cum Chriſto.
De depoſitione Reſtituti epiſcopi Carthaginenſis.
De Euangelio, Ecce ego mitto vos ſicut oues in medio lupòrum, &c.
De obedientia.
De vtilitate ieiunij.
Item de vtilitate agendæ pœnitentiæ, & de verſu Pſalmi quinquageſimi, Miſerere mei Deus.
De quinque porticibus, vbi multitudo languentium iacebat: & de piſcina Siloë.
Ex eo quod ſcriptum eſt in Geneſi, Feciſſe Deum tertio die.
Item alius, de die quarto.
Item alius, de die quinto.
Alius, de die ſexto.
Alius, de die ſeptimo.
De ebrietate Noë, & nudatione femorum eius.
De luctatione Iacob cum angelo.
De virga conuerſa in ſerpentem, & manu colorata, & aqua in ſanguinem.
Ex eo quod ait Eſaias, Qui autem ſeruiunt mihi, erunt poſſidentes terram, & hæreditabunt montem ſanctum meum.
Et de Apoſtolo, Has ergo promiſſiones habentes, charisſimi, &c.
Ex Euangelio, De paſtore, mercenario, & fure.
De Apoſtolo, Nemo vnquam carnem ſuam odio habuit.
Et ex Euãgelio, Qui amat animã ſuam, perdet eam.
Ex eo quod Apoſtolus ait, Nihil intulimus in hunc mundum: & de verſu Pſalmi quinquageſimi, Miſerere mei Deus.
Ex Euangelio, Agite pœnitentiam.
De regno cælorum.
Ex eo quòd Dauid intrauit ad Berſabee, & maritum eius curauit occidendum.
De verſu Pſalmi triceſimi tertij, Venite filij, audite me, timorem Domini docèbo vos: & de muliere in adulterio deprehenſa, quæ Domino oblata eſt.
Ex Euangelio, Ego ſum via, veritas, & vita.
Sermo habitus cùm pagani ingrederentur.
De Apoſtolo, O altitudo ſapientiæ & ſcientiæ Dei! & de verſu Pſalmi quinquageſimi noni, Deus repuliſti nos, & deſtruxiſti nos. Et de verſu Pſalmi centeſimi decimi octaui, Bonum mihi quòd humiliaſti me, vt diſcam iuſtificationes tuas.
De verſu Pſalmi triceſimi, In te Domine ſperaui, non confundar in æternum.
De operibus miſericordiæ.
Ex Euangelio Ioannis, vbi regulum increpauit.
De charitate inquieta.
De reſponſione Pſalmi centeſimi, triceſimi primi, Paraui lucernam Chriſto meo, &c.
De reſponſione Pſalmi centeſimi tertij, Benedic anima mea Domino. Domine Deus meus magnificatus es nimis.
De reſponſione Pſalmi quinquageſimi primi, Sperauí in miſericordia †tua. al. Dñi.
De lectione Prouerbiorum Salomonis, ab eo loco vbi dictum eſt, Mulierem fortem quis inueniet; vſque ad finem libri: hoc eſt, Et laudetur in portis vir eius.
Ab eo quod ſcriptum eſt in Prouerbiis Salomonis, Sunt qui diuites ſe efficiunt, nihil habentes, & ſunt qui ſe humiliant, cùm ſint diuites: &, Redemptio animæ viri diuitiæ eius, pauper autem non ſuffert minas.

Item de eo quod ſcriptum eſt in Prouerbiis, Fili, ſi ſapiens fueris, tibi ſapiens eris, & proximis tuis; ſi autem malus euaſeris, ſolus hauries mala.

De eo quod ſcriptum eſt in Euangelio, Si peccauerit in te frater tuus, corripe eum inter te & ipſum ſolum.

Et in Salomone, Intuens oculos cum dolo, congregat hominibus mæſtitiam; qui antè arguit palàm, pacem facit.

De Euangelio vbi Dominus interrogat Iudæos cuius dicerent Chriſtum eſſe filium: & de vidua illa quæ miſit duo minuta in gazophylacium.

Ex Euangelio Matthei, de theſauro in agro, & pretioſa margarita, & de reti miſſo in mare.

Ex Euangelio vbi Dominus tangi ſe noluit à Maria, eo quòd nondum aſcenderat ad patrem.

Ex Euangelio vbi Dominus oues ſuas Petro commendat.

De reſponſione Pſalmi quinquageſimi ſexti, Miſerere mei Deus, miſerere mei, quoniam in te confidit anima mea.

Ex Euangelio vbi de diuite, qui induebatur purpura & byſſo, ſcriptum eſt.

De quadrageſima aſcenſionis Domini.

De quinquageſima per vigilias.

Ex eo quod ſcriptum eſt, In principio fecit Deus cælum & terram.

Item alius eiuſdem diei.

De reſponſorio Pſalmi centeſimi quadrageſimi, Pone Domine cuſtodiam ori meo.

De octo ſententiis beatitudinum, ex Euangelio.

Item de die Pentecoſtes, ex eo quod ſcriptum eſt in Tobia, A die Pentecoſtes, qui eſt ſancta ſeptimanarum.

De Euangelio vbi ſcriptum eſt, Concorda cum aduerſario tuo, cùm es cum illo in via.

Ex Apoſtolo, de vetere homine exuendo, & nouo induendo, & de verſu Pſalmi viceſimi quinti.

Ex Euangelio, Videbo vos iterum, & gaudebit cor veſtrum, &c.

CAPVT XX. DE NATALI *Domini.*

De die quadrageſima aſcenſionis Domini.

Ex Euangelio, quod ſcriptum eſt, Meſſis multa, vſque ad id quod ait, Pax veſtra ad vos reuertetur.

Ex Euangelio, de theſauro in cælo condendo.

Ex Euangelio, vbi Dominus dicit diſcipulis ſuis, Vſque nunc nihil petiſtis in nomine meo.

De die natalis martyrum Caſti & Æmilij.

De die Pentecoſtes.

De verſu Pſalmi centeſimi quadrageſimi, Emendauit me iuſtus in miſericordia.

Item de eodem die, de verſu Pſalmi centeſimi, decimi ſeptimi, Confitemini Domino quoniam † bonus. (alibi, annotatio marginalis: al. benus eſt)

De flamma in rubo in Exodo, eo quòd non comburebatur.

Per ieiunium quinquageſimæ, De verſu Pſalmi centeſimi quarti, Lætetur cor quærentium Dominum.

Item de verſu per ieiunium quinquageſimæ Pſalmi centeſimi decimi quinti, Ego dixi in pauore meo, Omnis homo mendax.

Ex Euangelio, vbi Ieſus non ſe aſcenſurum ad diem feſtum dixerat, & tamen aſcendit.

Ex epiſtola ad Galatas, vbi Paulus Petrum reprehendit.

Ex Euangelio, vbi Ieſus arborem areſecit, & de illo vbi finxit ſe longiùs ire.

De auaritia.

De Apoſtolo vbi ait, Qui gloriatur, in Domino glorietur. & de verſu Pſalmi ſeptuageſimi, In tua iuſtitia erue me & exime me.

De Euangelio, vbi Domino Martha miniſtrauit.

De natali Ioannis Baptiſtæ.

De natali SS. Apoſtolorum Petri & Pauli.

Ex Euangelio, de dilectione Dei & proximi.

Ex Euangelio, vbi Phariſæi Dominum interrogant, Si licet vxorem quacumque ex cauſa dimittere.

De Apoſtolo vbi ait, Quis nos ſeparabit à charitate Chriſti?

Ex Euangelio, Qui non odit patrem & matrem, &c.

Per natalem Catullini.

Per natalem ſanctorum martyrum Scyllitanorum.

Tractatus ex Euangelio vbi ait Ieſus, Impleta ſunt tempora, & appropinquabit regnum Dei, pœnitemini, & credite Euangelio.

Ex Euangelio, Aut facite arborem bonam & fructũ eius bonum; aut facite arborẽ malam, & fructum eius malum.

Per natalem S. martyris Laurentij.

Ex Euangelio, de muliere quæ ſeptemdecim annos curuata erat, & de his ſupra quos turris ceciderat.

Per natalem martyrum maſſæ candidæ.

Per natalem martyris Quadrati.

Ex Euangelio, Ego ſum panis qui de cælo deſcendi: & operamini eſcam quæ nõ perit, ſed quæ permanet in æternum.

De verſu Pſalmi decimi ſeptimi, Diſciplina tua me direxit in finem, & diſciplina tua ipſa me docebit.

De verſu Pſalmi decimi noni, Mittat tibi auxilium de ſancto.

De Euangelio vbi ait, Nolite timere eos qui corpus occidunt, &c.

Ex Euangelio de beatitudinibus.

De natali S. Vincentij.

De verſu Pſalmi quadrageſimi tertij, Quoniam propter te mortificamur, &c.

Per

Per natale S. Agilei.
De Euangelio, Venite ad me omnes qui laboratis & onerati eſtis, & ego vos reficiam.
Item ex eadem lectione, per natale Cartherienſium.
De amore Dei.
De euangelica lectione, vbi Domino iubente Petrus ſuper mare ambulauit.
De ordinatione diei, & depoſitione epiſcopi Florentij.
De epiſcopo eligendo & ordinando in locum memoratei.
De verſu Pſalmi ſeptimi, Iuſtum auxilium meum à Domino, qui ſaluos facit rectos corde.
De verſu Pſalmi ſeptuageſimi tertij, Exurge Domine, iudica cauſam meam, cõmemorare opprobriorum tuorum.
De verſu Pſalmi centeſimi, Miſericordiam & iudicium cantabo tibi Domine.
De epiſtola Ioannis ad Parthos, ſermones decem.
De verſu Pſalmi octuageſimi ſecundi, Deus quis ſimilis tibi, ne taceas neque miteſcas Deus.
De natali S. Ioannis Baptiſtæ.
De decem plagis, & decem præceptis.
De lectione Euangelica.
De die natali martyrum.
Ex Euangelio Lucæ, & de Actibus Apoſtolorum.
De verſu Pſalmi cẽteſimi quadrageſimi tertij, Deus canticum nouum cantabo tibi.
De lectione Eſaiæ, Domine quis credit auditui noſtro.
Ex Euangelio, Qui amat animam ſuam, perdet eam.
De natali S. Ioannis, tractatus duo.
De natali apoſtolorum Petri & Pauli.
De Euangelio vbi Centurio Dominũ rogat pro puero ſuo.
De adoleſcentium luxuria.
De tribus mortuis à Domino reſuſcitatis.
Ex Euangelio, Non poteſt filius à ſe facere quicquã, niſi quod viderit patrem facientem.
De eo quod ſcriptum eſt, Quod oculus non vidit, &c.
De die Pentecoſtes per vigilias, ex eo quod ſcriptum eſt, In principio fecit Deus cælum & terram.
De charitate, tractatus duo.
De verſu Pſalmi ſeptuageſimi, Libera me de manu peccatoris, &c.
De verſu Pſalmi ſeptuageſimi quarti, Confitebimur tibi, &c.
De verſu Pſalmi centeſimi decimi ſeptimi, Confitemini Domino quoniam bonus eſt.
De retenta vnitate ad ſenem Maximum.

DE NATALI *Domini, tractatus ſeptem.* CAPVT X.
De Epiphania, tractatus ſeptem.
De Quadrageſima ante Paſcha, tractatus quinque.
De Domini paſſione, tractatus duo.
Per vigilias Paſchæ, tractatus viginti tres.
De Symbolo, tractatus tres.
De oratione Dominica, vnus.
Exhortatorium ad Competentes, tractatus vnus.
De octauis infantium, tractatus duo.
De aſcenſione Domini, tractatus duo.
De Euchariſtia, tractatus vnus.
De aduentu Spiritus ſancti, tractatus vnus.
De natali Apoſtolorum, tractatus vnus.
De natali S. Vincentij, tractatus duo.
De natali epiſcopi, tractatus vnus.
De natali S. Ioannis, tractatus vnus.
De natali S. Cypriani, tractatus quatuor.
De natali Perpetuæ & Felicitatis, tractatus tres.
De natali S. Saluij, tractatus vnus.
De natali S. Vincentij, tractatus duo.
De natali epiſcopi, tractatus vnus.
De verſu Pſalmi centeſimi triceſimi octaui, Imperfectum meum viderunt oculi tui.
De eleemoſynis rerum ſpiritualium.
De miniſterio rerum carnalium, quod fit in ſanctos.
De eleemoſynis quæ fiunt in omnes.
De Samſon, & de verſu Pſalmi quinquageſimi ſeptimi, Si verè †ergo iuſtitiam loquimini. al. vtique.
De natali S. Victoris, & de verſu Pſalmi centeſimi decimi quinti, Pretioſa in conſpectu Domini.
De Suſanna & Ioſeph.
De verſu Pſalmi centeſimi triceſimi primi, Sacerdotes tui induantur iuſtitiam.
De dedicatione Eccleſiæ, tractatus duo.
De blaſphemia Spiritus ſancti.
De cura pro mortuis gerenda.
Ad Dulcitium, liber vnus.
De continentia, ſermo vnus.

Fient ſimul, · · · · ·

Locus mendoſus in vtroque exemplari.

*Ac * per hoc, quòd memoratus S. Auguſtinus epiſcopus diuino ſpiritu actus, in ſancta Eccleſia catholica, ad inſtructionem animarum fecit libros, tractatus, epiſtolas, numero mille, triginta, exceptis qui numerari non poſſunt, quia nec numerum deſignauit ipſorum.*

Finit indicium librorum omnium venerabilis Auguſtini epiſcopi.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

MAXIMILIANVS II. *Diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ & Sclauoniæ, &c. Rex; Archidux Auſtriæ; Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ, & VVirtembergæ; Comes Tyrolis, &c. Recognoſcimus & notum facimus tenore præſentium vniuerſis: Inter alia maiorum noſtrorum conſilia, illud haud poſtremum fuiſſe comperimus, vt ad Imperij Romani decus & dignitatem plurimùm facere arbitrarentur, non minus rem litterariam, quàm militarẽ diſciplinam propagare: quòd litterarũ monumentis, quicquid fortiter & præclarè geſtũ eſſet, illuſtrari cognoſcerent, & æterna memoria conſecratum ad poſteros ita tranſmitti, vt tam exteris quàm domeſticis populis exemplo ad virtutem eſſe poſſet: quódque optimarum artium ſtudia, & quicquid ad humanæ vitæ cultum atque vtilitatem in quaque arte fuiſſet excogitatum, litteris & contineri & conſeruari optimè didiciſſent. Horũ nos laudatis veſtigiis inſiſtere ſummo ſtudio cupientes, dignum in primis duximus prudenter & accuratè cauere; vt ſi quis ad eam rem quidquam vel induſtria vel laboribus & impenſis ſuis contulerit, ne huic fraudi beneficium publicum ſit.*

CVM *itaque ſincerè nobis dilectus Chriſtophorus Plantinus ciuis & typographus Antuerpienſis nobis humiliter exponi curarit, ſe veteres nonnullos auctores, vel nunquam antea viſos & raros, vel emendatiores, aliáque opera magni momenti; in primis verò Biblia Hebraica, Nouum Teſtamentum, Eunapium de vitis Philoſophorũ, Illuſtrium de poëtis, Nonium Marcellũ, Petronium Arbitrũ, omnes veteres Poëtas correctos vel cõmentariis illuſtratos, Emblemata Sambuci, Dictionariũ Hebraicũ, Dictionarium Græcum, & ſi qua huius generis alia vel antea non edita vel emendatiora, locupletiora, auctiora, & illuſtriora facta ſunt, quacunque in lingua, imprimere conſtituiſſe: vereri autem, ne, quod ſæpenumerò vſu venire conſueuerit, alij nonnulli, qui alieno labore & induſtria partis, fucorũ more, inhiare, & frui ſoleant, ea quæ ille magnis ſumptibus & impenſis collegerit, & typis procuderit, mox ad ſuum compendiũ minore ſumptu & labore imitentur atque effingant, illiq́; labor omnis, ſumptus & impenſa, omne quoque lucrum & laboris præmium, atque adeò (quod dici ſolet) oleum & opera pereat: ideóque ſuppliciter à nobis petierit, vt contra huiuſmodi improbos quorundã lucri cupidorũ conatus, fraudẽ & iniurias, Priuilegij noſtri prærogatiua munire illum dignaremur.* NOS *huiuſmodi illius precibus æquis & iuſtis benignè annuentes, & prædicti Chriſtophori Plantini honeſtos conatus promouere, atque indemnitati illius quàm maximè conſultum cupientes, hoc publico edicto cautũ volumus, & ſancimus, ne quis cuiuſcunque ſtatus, gradus, ordinis, aut conditionis fuerit, quacũque ſacri Romani Imperij & ditionis noſtræ fines patent, deinceps prædicta, aut alia quæcunque probatorum auctorum opera, quotquot vel hactenus nondum impreſſa, vel ab aliis quidem impreſſa, nouis autem deinceps ſcholiis, annotationibus, aut commentariis aucta & illuſtrata præfatus Plantinus primus typis procuderit, intra proximum ſexennium à prima cuiuſq. operis aut voluminis editione vllo pacto eiuſdem vel diuerſi characteris forma excudat, aut excuſa ab aliis intra noſtros & Imperij fines vendenda importet, ſeu quouis modo diſtrahat manifeſtè vel occultè, ſub pœna decem Marcharum auri puri; quarum dimidia fiſco noſtro Imperiali fraudis vindici, reſidua verò pars prænominato Plantino cedat, præter librorum, ſicut præmittitur, ad imitationem impreſſorum amiſſionem; quos idem Plantinus vbicumque locorum nactus fuerit per ſe, vel ſuos, adiumento magiſtratus loci, vel citra, propria auctoritate ſibi vendicare inq́; ſuam poteſtatem redigere poteſt. In cuius rei fidem præſenti edicto manu noſtra ſubſcripſimus & ſigillum noſtrum apponi iuſſimus. Datum in ciuitate noſtra Vienna Auſtriæ, die vigeſima prima menſis Februarij. Anno Domini milleſimo quingenteſimo ſexageſimo quinto; Regnorum noſtrorum, Romani, tertio; Hungarici, ſecundo; Bohemici verò, decimo ſeptimo.*

Maximilianus.

Ad mandatum ſacræ
Cæſ. M. proprium

Haller.

PRIVILEGE DV ROY DE FRANCE.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France & de Pologne, à tous nos aymés & ſeaux conſeilliers tenants nos cours de Parlement de Paris, Rouen, Toloſe, Bourdeaux, Dijon, Prouence, Daulphiné, & Bretaigne; Baillifs, Senechaux, & Preuoſtz deſdicts lieux, & tous nos autres ou leurs Lieutenants, ſalut.

NOSTRE cher & bien aymé Chriſtophle Plantin marchant libraire & Imprimeur à preſent demourant en noſtre ville de Paris, nous a faict remonſtrer que à gráds fraiz & impenſes il a faict veoir, augmenter & corriger par les Docteurs de la faculté de Theologie en l'Vniuerſité de Louuain, les Oeuures de Monsr S. Auguſtin, & iceulx faict imprimer: & depuis les a faict reuoir par quatre maiſtres & docteurs de la meſme faculté de Theologie en l'Vniuerſité de Paris, qui ont certifié n'y auoir riens trouué qui empeſchaſt qu'ils ne fuſſent publiés & expoſés en vente, comme appert par leur certificat cy attaché ſoubz le contreſeel de noſtre chancellerie: toutesfois doubte ledict expoſant que pour le fruſtrer de ſeſdictes peines & labeurs, impenſes & vacations, aucuns autres marchands libraires ou Imprimeurs le vouluſſent empeſcher d'iceux vendre & debiter, ou les imprimer & contrefaire, & les expoſer en vente, au grand preiudice dudict expoſant, qui nous a humblement requis ſur ce luy pouruoir: A CES CAVSES voulans en ceſt endroict fauoriſer le bon vouloir dudict Plantin enuers la choſe publique, inclinant liberalement à ſa requeſte, à iceluy auons permis & octroyé, & de noſtre grace eſpeciale par ces preſentes permettons & octroyons de pouuoir vendre & debiter par tout noſtre royaume & païs de noſtre obeiſſance leſd. Oeuures de Sainct Auguſtin augmentés & corrigés, comme dict eſt, & iceux de nouuel imprimer ou faire imprimer & expoſer en vente iuſques au temps & terme de dix ans, à compter du iour que leſdicts liures ſeront paracheués d'imprimer; ſans que pendant ledict temps il ſoit loiſible à aucun autre marchand libraire ou imprimeur d'iceux imprimer ne expoſer en vente, ſans le conſentement dudict expoſant: ce que leur auons expreſſement inhibé & deffendu, inhibons & deffendons par ces preſentes, ſur peine aux contreuenants d'amende arbitraire, confiſcation deſdicts liures & de tous deſpens, domaiges & intereſtz enuers ledict expoſant; auquel en oultre auons permis & permettons, que en mettant ou faiſant mettre à la fin ou au commencement deſdicts liures vn bref Sommaire ou extraict du preſent Priuilege, il ſoit tenu pour notifié à tous; ſans que aucun en puiſſe pretendre cauſe d'ignorance. Si vous mádons, & à chacun de vous, ſi comme à luy appartiendra, expreſſement enioingnons, que de nos preſentes graces, permiſſion, octroy & priuilege, & de tout le contenu cy deſſus, vous faictes, ſouffrez & laiſſez ledict expoſant iouyr & vſer plainement & paiſiblement, tous troubles & empeſchementz au contraire ceſſans: Et à ce faire ſouffrir & obeïr contraignez ou faictes contraindre tous ceux qui pour ce ſeront à cótraindre par toutes voyes deuës & raiſonnables, nonobſtant oppoſitions ou appellations quelconques, & ſans preiudice d'icelles pour leſquelles ne voulons eſtre differé: Car tel eſt noſtre plaiſir; nonobſtant quelconques reſtrictions, mandemens, deffences, & lettres à ce contraires. Donné à Paris le xix. iour de Febuner l'an de grace mil cinq cens ſoixante dix ſept, & de noſtre regne le troizieſme.

Par le Conſeil

Pouſſemothe.

NOS *ſubſignati magiſtri Pariſienſes in facultate Theologica, certificamus vidiſſe Opera Diui Auguſtini, ſtudio & opera magiſtrorum Louanienſium aucta & caſtigata: in quibus nihil comperimus quo minus poſſint illa euulgari. Anno Domini 1576. die verò 15. Octobris.*

Robertus Percheron. Genebrard.

F. Briard. F. Ardier.